

แนวความคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาแนวความคิด ทฤษฎี และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อศึกษาภาพรวมของการอนุรักษ์ตลอดจนทิศทางของการอนุรักษ์ได้ชัดเจนขึ้น รวมทั้งกรอบแนวทางการอนุรักษ์แหล่งประวัติศาสตร์ในรูปแบบที่เหมาะสมกับภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน กล่าวคือ เมื่อมีนโยบายการพัฒนาเส้นทางอินโดจีน มีแนวโน้มอันอาจเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นกับแหล่งประวัติศาสตร์ซึ่งเป็นมรดกที่ถูกสั่งสมจากอดีตมาจนถึงปัจจุบัน ดังนั้นจึงควรหาแนวทางเพื่อวางแผนอนุรักษ์แหล่งประวัติศาสตร์ในภูมิภาคอีสานตอนบนเพื่อเก็บรักษาแหล่งประวัติศาสตร์ที่อยู่ในพื้นที่ไว้ให้คงอยู่ต่อไป จากการที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบนเป็นแหล่งอารยธรรมเก่าแก่ที่สำคัญของชาติเป็นดินแดนที่มีวิวัฒนาการของสิ่งมีชีวิตที่สำคัญในยุคต่างๆดังปรากฏร่องรอยการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์มากมายและเป็นดินแดนที่มีความอุดมสมบูรณ์มานานหลายล้านปี จากการขุดค้นพบฟอสซิลไดโนเสาร์กระจายอยู่ในดินแดนแห่งนี้ การทำการศึกษาแนวทางการอนุรักษ์แหล่งประวัติศาสตร์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน จึงได้ให้คำจำกัดความคำว่า

แหล่งประวัติศาสตร์' หมายถึงถึง พื้นที่ ที่ตั้ง สถานที่ ที่มีเหตุการณ์ เรื่องราวในอดีต ที่ได้รับการบันทึกไว้ในรูปแบบต่างๆแต่ยุคของภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน ซึ่งประกอบไปด้วยแหล่งที่ตั้งของมรดกทางวัฒนธรรมและมรดกทางธรรมชาติในบางประเภทดังต่อไปนี้

1. แหล่งที่ตั้งของมรดกทางวัฒนธรรม ซึ่งศึกษาเฉพาะ มรดกวัฒนธรรมที่จับต้องได้ หรือ แบบรูปธรรม ได้แก่ อนุสรณ์ ศิลปกรรม สถาปัตยกรรม ประติมากรรม สิ่งก่อสร้าง สถานที่ซึ่งมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ ทั้งที่สามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ได้หรือที่เป็นซากโบราณในอดีต

2. แหล่งที่ตั้งของมรดกทางธรรมชาติ ซึ่งศึกษาเฉพาะแหล่ง วิวัฒนาการสำคัญในอดีตของโลก ยุคของสัตว์ดึกดำบรรพ์ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการพัฒนาความหลากหลายทางธรรมชาติบนพื้นโลก

การกำหนดแนวคิดในการวิจัยจึงต้องศึกษาแนวความคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในการอนุรักษ์แหล่งประวัติศาสตร์เพื่อใช้เป็นหลักอ้างอิงเพื่อนำไปสู่การเสนอแนะนโยบายและมาตรการในการอนุรักษ์แหล่งประวัติศาสตร์ได้อย่างถูกต้องควบคู่ไปกับการพัฒนาที่เหมาะสม

¹ ศิลปากร, กรม. วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดนครพนม.

2.1 คำจำกัดความ และแนวความคิดเกี่ยวกับมรดกทางวัฒนธรรมและทาง ธรรมชาติ

อนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติของโลก ในการประชุมครั้งที่ 17 วันที่ 16 พฤศจิกายน 2515 ณ กรุงปารีส ขององค์การยูเนสโก² (UNESCO) ที่ประชุมได้มีมติยอมรับอนุมติว่าด้วยการคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมและทางธรรมชาติของโลก (Convention concerning the protection of the World Cultural Heritage) ได้ให้คำจำกัดความว่า

คำว่า "มรดกทางวัฒนธรรม" (Cultural Heritage) หมายถึงสถานที่ดังต่อไปนี้

1. อนุสรณ์ (Monument) ได้แก่ ผลงานทางสถาปัตยกรรม ผลงานภาพแกะสลักทางโบราณสถาน และภาพเขียนส่วนประกอบทางโบราณคดี รอยจารึก ถ้าที่อยู่อาศัย และการรวมลักษณะต่างๆซึ่งมีคุณค่าอย่างเด่นชัดในด้านประวัติศาสตร์ ศิลปะหรือวิทยาการ
2. กลุ่มสถานที่ก่อสร้าง (Group of buildings) ได้แก่ กลุ่มสถานที่ที่แยกหรือเชื่อมต่อกัน ซึ่งทางสถาปัตยกรรมปรากฏในภูมิทัศน์ว่า มีคุณค่าชัดเจนในด้านประวัติศาสตร์ ศิลปะหรือวิทยาการ
3. แหล่งสถานที่สำคัญ (Sites) ได้แก่ ผลงานฝีมือมนุษย์ หรือผลงานผสมผสานของ
4. ธรรมชาติและมนุษย์ รวมทั้งพื้นที่เป็นแหล่งโบราณคดี ซึ่งมีคุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์และมานุษยวิทยา

คำว่า "มรดกของธรรมชาติ" (Natural Heritage)³ หมายถึง สถานที่ดังต่อไปนี้

1. ลักษณะทางธรรมชาติซึ่งธรรมชาติสร้างขึ้นตามสภาพ มีคุณค่าชัดเจนในด้านความงาม
2. ลักษณะทางธรณีวิทยาและภูมิศาสตร์ ปรากฏเป็นที่อยู่ของสัตว์และพืชพันธุ์ต่างๆ เช่น ซากดึกดำบรรพ์ของพืชหรือสัตว์
3. แหล่งความงามตามธรรมชาติ

Feilden and Jokileht ได้ให้ความหมายของมรดกทางวัฒนธรรมว่า มรดกทางวัฒนธรรมนั้นมีหลายประเภท มิได้เป็นเพียงโบราณสถาน อาคาร พื้นที่ประวัติศาสตร์และสวนเท่านั้น แต่

² UNESCO, "Convention concerning the protection of the world cultural and natural heritage," (Paris, 2515), อ้างถึงใน ณวรรณี สายเชื้อ. แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาท้องถิ่น กรณีศึกษาเมืองสงขลา, วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิตภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541. หน้า 53.

³ โบราณคดี, กอง. ทฤษฎีและแนวทางการปฏิบัติการอนุรักษ์โบราณสถานและแหล่งโบราณคดีหมายเลข 1/2532. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, 2532.

หมายรวมถึง สิ่งแวดล้อมที่ถูกสร้างขึ้นทั้งหมดรวมทั้งระบบนิเวศเป็นเครื่องหมายแสดงกิจกรรมและความสำเร็จของมนุษย์ในอดีต⁴

กรมศิลปากร ได้ให้ความหมายของแหล่งมรดกทางวัฒนธรรม และแหล่งมรดกทางธรรมชาติ

แหล่งมรดกทางวัฒนธรรม⁵ มีลักษณะดังต่อไปนี้

1. เป็นตัวแทนซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเป็นเอกลักษณ์ ด้านศิลปกรรมหรือตัวแทนของความงดงาม
2. เป็นสิ่งที่มีอิทธิพลยิ่ง ผลักดันให้เกิดการพัฒนาสืบต่อมาในด้านการออกแบบทางสถาปัตยกรรม อนุสรณ์สถาน ประติมากรรม ตลอดจนการพัฒนาศิลปกรรมที่เกี่ยวข้อง หรือการพัฒนาการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์เกิดขึ้นในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง
3. เป็นเอกลักษณ์ หายากยิ่ง หรือเป็นของแท้ดั้งเดิม
4. เป็นตัวอย่างของลักษณะโดยทั่วไปของประเภทของสิ่งก่อสร้างอันเป็นตัวแทนของการพัฒนาทางด้านวัฒนธรรม สังคม ศิลปกรรม วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี อุตสาหกรรม
5. เป็นตัวอย่างของลักษณะเด่นชัดหรือขนบธรรมเนียมประเพณีแห่งสถาปัตยกรรม วิธีการก่อสร้าง หรือการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ที่เสื่อมสลายได้ง่ายเพราะผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม หรือเศรษฐกิจ
6. มีความคิดหรือความเชื่อที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับเหตุการณ์ หรือมีความโดดเด่นยิ่งในประวัติศาสตร์

แหล่งมรดกทางธรรมชาติ⁶ มีลักษณะดังต่อไปนี้

1. เป็นตัวอย่างเด่นชัดในการเป็นตัวแทนของวิวัฒนาการสำคัญในอดีตของโลก อีกทั้งยังรวมถึงแหล่งที่เป็นตัวแทนของยุคสำคัญๆในอดีต เช่น ยุคของสัตว์ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการพัฒนาความหลากหลายทางธรรมชาติบนพื้นโลก

⁴ Feilden and Jokilehto ,1998, p11, อ้างถึงใน วิวรรณ สีหนาท. การศึกษาแนวทางการพัฒนาอาคารเพื่อการอนุรักษ์ชุมชนในพื้นที่ลุ่มคลอง กรมศึกษา: คลองอ้อมนนท์และคลองบางกอกน้อย จังหวัดนนทบุรี. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิตสาขาวิชาการวางแผนชุมชนเมืองและสภาพแวดล้อม บัณฑิตวิทยาลัย สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง, 2546. หน้า 8.

⁵ อนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม, กอง.(แหล่งมรดกทางวัฒนธรรม). [ออนไลน์]. 2550. สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แหล่งที่มา: <http://www.Onep.go.th> [12 ตุลาคม 2550]

⁶ อนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม, กอง.(แหล่งมรดกทางวัฒนธรรม). [ออนไลน์]. 2550. สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แหล่งที่มา: <http://www.Onep.go.th> [15 ตุลาคม 2550]

2. เป็นตัวอย่างเด่นชัดในการเป็นตัวแทนของขบวนการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญทาง ธรณีวิทยา หรือวิวัฒนาการ จะเน้นขบวนการที่กำลังจะเกิดอยู่ในชุมชนพืชและสัตว์ การเกิดสภาพ ภูมิประเทศ

3. เป็นแหล่งที่เกิดจากปรากฏการณ์ธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์หายากเป็นพิเศษ เช่น การ เกิด หรือลักษณะ หรือแหล่งที่มีความงดงามทางธรรมชาติกว่าพื้นที่อื่นๆ

4. เป็นถิ่นที่อยู่อาศัยของชนิดพันธุ์พืชและสัตว์ที่หายากหรือที่ตกอยู่ในภาวะอันตราย แต่ ยังสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ที่ทั่วโลกให้ความสนใจด้วย

ICCROM (International Center for the Study of the Preservation and the Restoration of Cultural Property) และ ICOMOS (International Council on Monuments and Sites) จากการประชุมที่จัดขึ้นในโรม โดย ICCROM (International Center for the Study of the Preservation and the Restoration of Cultural Property) และ ICOMOS (International Council on Monuments and Sites) ภายใต้การสนับสนุนของ Cultural Heritage Division of UNESCO ในเดือนเมษายนปี 1983 ได้กำหนดลักษณะของ Cultural Landscapeที่สามารถรับการ เสนอชื่อเป็นมรดกโลกทางวัฒนธรรม ดังนี้

1. เป็นการออกแบบภูมิทัศน์ (Landscape Design) ที่สร้างขึ้นโดยความตั้งใจของมนุษย์ เช่น สวน (Park land)

2. เป็นภูมิทัศน์ (Landscape) ที่เป็นผลมาจากสังคม, เศรษฐกิจ, และความเลื่อมใสใน ศาสนา รวมถึงซากสัตว์โบราณ (Fossil Landscape)

3. เป็นภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรม (Cultural Landscape) จากความเลื่อมใสในศาสนา, ศิลปะ, หรือกลุ่มวัฒนธรรม หรือองค์ประกอบทางธรรมชาติเป็นผลจากการเจริญเติบโต มีบุรณะ ภาพทางประวัติศาสตร์ (Historical Integrity) ซึ่งหมายถึงความสมบูรณ์ทางวัสดุ และสภาพที่ไม่มี ข้อบกพร่องของวัสดุ หรือที่ตั้ง ซึ่งเป็นผลจากการเติบโตและการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา

สภานุสรณ์สถานระหว่างประเทศ (ICOMOS) อนุสรณ์สถานและแหล่งประวัติศาสตร์⁷ มิได้หมายครอบคลุมเฉพาะแต่งงานก่อสร้างทางสถาปัตยกรรมอย่างเดียวเท่านั้นแต่ยังหมายถึง สถานที่ตั้งของเมืองหรือชนบท ซึ่งพบหลักฐานอารยธรรมอย่างหนึ่งอย่างใดเป็นพิเศษที่นั่นและ เป็นหลักฐานของความเจริญก้าวหน้าที่สำคัญ

1. “ Monument “ (อนุสรณ์) ครอบคลุมถึงส่วนโครงสร้าง (รวมถึงสิ่งก่อสร้างประกอบ ที่ถาวรอื่นๆ ที่ติดอยู่) ซึ่งมีคุณค่าในทัศนะทางประวัติศาสตร์ ศิลปกรรม สถาปัตยกรรม

⁷ โบราณคดี, กอง. ทัศนศึกษาและแนวทางปฏิบัติการอนุรักษ์โบราณสถานและแหล่งโบราณคดีหมายเลข1/2532. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, 2532.

วิทยาศาสตร์ หรือชาติพันธุ์วิทยา คำนิยามนี้ยังรวมไปถึงงานประติมากรรม และจิตรกรรม ชิ้นส่วนหรือสิ่งก่อสร้างทางโบราณคดี จารึก ที่อยู่อาศัย และสิ่งต่างๆที่ประกอบกันอยู่ในขอบข่ายของสิ่งต่างๆที่กล่าวมาแล้ว

2. “ group of buildings “ (กลุ่มของอาคารโบราณสถาน) ครอบคลุมถึงกลุ่มอาคารหรือ ส่วนที่แยกออกไป หรือส่วนที่ต่อเนื่องกันของอาคาร และสภาพแวดล้อมของอาคาร ไม่ว่าจะอยู่ในเขตเมืองหรือชนบท ซึ่งตัวสถาปัตยกรรมเองหรือส่วนประกอบที่เกี่ยวข้องหรือภูมิทัศน์มีคุณค่าในทัศนะทางประวัติศาสตร์ วิทยาศาสตร์ สังคม หรือชาติพันธุ์วิทยา

3. “ site “ (แหล่งโบราณคดี) ครอบคลุมพื้นที่ภูมิประเทศและภูมิทัศน์ทั้งหมด ผลงานของมนุษย์ หรือผลงานของธรรมชาติและมนุษย์ และรวมถึงส่วนและอุทยานทางประวัติศาสตร์ สุนทรียศาสตร์ ชาติพันธุ์วิทยาหรือมานุษยวิทยา

2.1.1 ประเภทของอนุสรณ์สถานและโบราณสถาน

อนุสรณ์สถานมีหลากหลายรูปแบบ ทั้งอาคาร สถานที่ แหล่งโบราณคดีประวัติศาสตร์ เฝิงผา ถ้ำ ฯลฯ มีสาระสำคัญที่เกี่ยวข้องกับเรื่องราวของคนในอดีต ประเภทของอนุสรณ์สถาน และโบราณสถานนั้น มีการจำแนกได้หลายรูปแบบ ขึ้นอยู่กับแนวทางการศึกษาของแต่ละองค์กร นักวิชาการได้ทำการศึกษา

1. แนวทางในทางกฎหมาย^๘ พิจารณาตาม หลักการขึ้นทะเบียน แบ่งได้เป็น

1.1 โบราณสถานที่ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติ

1.2 โบราณสถานที่ยังไม่ขึ้นทะเบียน

อย่างไรก็ตามทั้งโบราณสถานที่ขึ้นทะเบียนแล้วและยังไม่ได้ขึ้นทะเบียน ล้วนอยู่ภายใต้ ความควบคุมของพระราชบัญญัติโบราณสถานฯทั้งสิ้น หากแต่ความเข้มข้นในการควบคุมดูแล รักษา การอนุรักษ์การพัฒนา ตลอดจนการจัดการให้โบราณสถานนั้นเกิดประโยชน์ทางการศึกษา เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม อาจจะแตกต่างกัน

2. แนวทางในเชิงวิชาการ^๙ มีการจำแนกประเภทของโบราณสถานแตกต่างกันไป ได้แก่

2.1 ในด้านจุดมุ่งหมายในการก่อสร้าง แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ

2.1.1 โบราณสถานที่สร้างขึ้นเนื่องในศาสนา ได้แก่ โบสถ์ วิหาร เจดีย์ สถูป เทวสถาน เทวาลัย ฯลฯ

^๘ โบราณคดี, กอง. ทฤษฎีและแนวทางปฏิบัติการอนุรักษ์โบราณสถานและแหล่งโบราณคดีหมายเลข1/2532. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, 2532.

^๙ อุดม สกุลพานิชย์. การศึกษาเพื่อเป็นแนวทางในการอนุรักษ์ในเขตพื้นที่ชุมชนเมืองเก่าลพบุรี. วิทยานพนธ์มหาบัณฑิต สาขาวิชาการออกแบบชุมชนเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2533.

2.1.2 โบราณสถานที่สร้างขึ้นเนื่องในทางการเมือง การปกครอง และ สังคม ได้แก่ พระราชวัง ปราสาทราชมนเฑียร อาคารบ้านเรือน ถนน คูคลอง กำแพงเมือง ฯลฯ

2.2 ในด้านเนื้อหาทางวิชาการ ได้จัดโบราณสถานทั้งหมดเป็นเอกสารที่จะ อำนวยประโยชน์ได้โดยตรงกับการศึกษาทางประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรม ประวัติศาสตร์ศิลปะ โบราณคดี ตลอดจนประวัติศาสตร์สังคมในบางกรณี

2.3 ในด้านความสำคัญและประโยชน์ใช้สอย จัดประเภทของอนุสรณ์สถาน ออกเป็นกลุ่มใหญ่ๆ 2 กลุ่ม คือ

2.3.1 ซากอารยธรรม (dead monument) หมายถึง บรรดาสิ่งก่อสร้าง อาคาร สถาปัตยกรรม รูปเคารพ สระน้ำ เขื่อน คันดิน ปราสาท เทวาลัย ฯลฯ ซึ่งเคยใช้สอย มาแต่อดีต แต่ได้ร้างไปพร้อมกับสังคมและประเพณีซึ่งไม่มีความเกี่ยวข้องกับสังคมในปัจจุบัน เช่น คูเมือง วัดร้าง อาราม ปราสาท ฯลฯ

2.3.2 อนุสรณ์สถานที่ยังใช้ประโยชน์ (living monument) เป็นอนุสรณ์ที่ ยังคงประโยชน์ทางการใช้สอยสืบทอดประเพณีทางศิลปะ พระราชวัง อุโบสถ วิหาร และ พระพุทธรูป ซึ่งประชาชนยังใช้ประโยชน์ คลอง บ่อน้ำ รวมทั้งบ้านเรือน ที่อยู่อาศัย ฯลฯ

เกณฑ์นี้เป็นการแบ่งตามหลักการบูรณะเพื่อที่จะควบคุมเนื้อที่ที่ต้องการดูแล เพราะถ้า ยังคงใช้ประโยชน์อยู่ต้องพิจารณาถึงความเหมาะสมและความพอใจของคนในท้องถิ่นด้วย ส่วน โบราณสถานที่ร้างนั้นส่วนมากไม่มีปัญหาในการอนุรักษ์ แต่จะมีปัญหาเมื่อบูรณะแล้วขาดคน ดูแล ให้ทรุดโทรม ต้องมีการเตรียมขั้นตอนที่เหมาะสมต่อไป¹⁰

2.1.2 ความสำคัญของโบราณสถาน¹¹

การศึกษาถึงความสำคัญของโบราณสถานนั้น เป็นข้อมูลที่จะช่วยให้เกิดความรู้ ความ เข้าใจและตระหนักในคุณค่าในด้านต่างๆของโบราณสถานที่มีต่อสังคมและเศรษฐกิจ ความสำคัญของแหล่งโบราณสถาน สามารถจำแนกได้ 7 ประการ ได้แก่

1. โบราณสถานก่อให้เกิดจิตสำนึกของความเป็นชาติ เป็นสิ่งที่แสดงสัญลักษณ์ความมี ตัวตนมาตั้งแต่เดิมของคนในชาติ ก่อให้เกิดโลกทัศน์ย้อนกลับไปถึงอดีตหรือประวัติศาสตร์การ ก่อตั้งชาติที่ผ่านมา

¹⁰ โบราณคดี, กอง. ทัศนศึกษาและแนวทางปฏิบัติการอนุรักษ์โบราณสถานและแหล่งโบราณคดีหมายเลข1/2532. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, 2532.

¹¹ กลุ่มศิลปากรที่ 9 กองโบราณคดี กรมศิลปากร. เอกสารประกอบความรู้ความเข้าใจเรื่องโบราณสถาน ระดมความคิด ครั้งที่ 2 บ้านสวະดี อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น, 3 กุมภาพันธ์ 2539. หน้า 2- 3.

2. โบราณสถานเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดความรับผิดชอบต่อสาธารณะ (Public Responsibility) เพราะโบราณสถานนั้นก็เช่นเดียวกับสาธารณะสมบัติ ดังนั้นทุกคนจึงต้องมีหน้าที่รับผิดชอบต่อแลมิให้สมบัติของชาติต้องสูญหายไป
3. โบราณสถานเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความรู้ ความสามารถและภูมิปัญญาของบรรพชนในอดีต เพื่อแสดงออกซึ่งความรุ่งเรืองและความมั่นคงของชาติ
4. โบราณสถานสามารถสะท้อนเห็นภาพที่เป็นรูปธรรมของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นและทำให้เข้าใจเรื่องราวที่เกิดขึ้นทางประวัติศาสตร์ที่ผ่านมา
5. โบราณสถานเป็นส่วนหนึ่งของการกำหนดเป้าหมายทางสังคมของชาติ สภาวะสังคม เช่นนี้กับสภาวะแวดล้อมที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ควรกำหนดนโยบายอย่างไร เร่งพัฒนาด้านใด เพื่อสังคมจะดีขึ้น
6. โบราณสถานเป็นแหล่งดลใจให้เกิดการสร้างสรรคงานศิลปะในปัจจุบัน ขนบธรรมเนียมและเพณีของช่างในสมัยโบราณ สามารถใช้เป็นพื้นฐานให้ได้ศึกษา ค้นคว้า หรือช่วยให้เกิดศิลปะพื้นบ้านแบบเดิม
7. โบราณสถานเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวที่สำคัญที่สุดอย่างหนึ่ง เป็นแหล่งท่องเที่ยวเพื่อชื่นชมคุณค่าและความงดงามตลอดจนเรื่องราวโบราณคดีและประวัติศาสตร์ และเป็นการกระจายรายได้สู่ท้องถิ่น

2.1.3 ปัจจัยแห่งความเสื่อมของอนุสรณ์สถาน¹²

ในความเป็นจริงแล้วการที่จะปกป้อง ดูแล มรดกทางวัฒนธรรมอันล้ำค่าของชาติไว้ให้ ไตดครบถ้วนสมบูรณ์ทุกแห่งแล้ว ในทางปฏิบัตินั้นทำได้ยาก เหตุแห่งความเสื่อมของ โบราณสถานในพื้นที่และสภาพอากาศที่แตกต่างกัน เนื่องจากปัจจัยของวัสดุนำมาก่อสร้างที่ ต่างกัน และด้วยการที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ที่แตกต่างกัน ความเสื่อมของโบราณสถานย่อมเกิดจากเหตุ หลายประการ อาจจำแนกได้ ดังนี้

สาเหตุทางธรรมชาติ

1. คุณภาพของวัสดุที่ใช้ก่อสร้างหรือคุณภาพของดิน ฐานรากอาคารโบราณที่ฝังอยู่ได้ ดิน แตกต่างกันไปตามคุณภาพของดินที่อยู่บริเวณนั้น
2. สภาพของดินฟ้าอากาศ หรือแสงสว่างจากแสงแดดหรือแสงไฟฟ้า สามารถทำให้เกิด กระบวนการเสื่อมสภาพ (deteriorative processes) ที่มีสาเหตุให้วัสดุขีดจางและหมดอายุเร็วขึ้น

¹² โบราณคดี, กอง. ทัศนศิลป์และแนวทางปฏิบัติการอนุรักษ์โบราณสถานและแหล่งโบราณคดีหมายเลข 1/2532. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, 2532.

3. ลม, ฝน โดยลมจะพัดพาเอาฝุ่นของหินหรือทรายมาปะทะกับผิวหน้าของสิ่งก่อสร้างที่เป็นโบราณสถาน ฝน ทำให้เกิดการกัดกร่อน (erosion)
4. พืช ต้นไม้และรากไม้มีส่วนทำให้โบราณสถานคงสภาพอยู่ได้ในบางแห่ง แต่ในบางสถานที่รากของต้นไม้จะซอมน้ำเข้าไปในตัวโบราณสถาน
5. โครงสร้างทางธรณีวิทยา ในเขตที่เกิดแผ่นดินไหว (Seismic Zones) พื้นผิวโลกเมื่อเกิดการสั่นสะเทือนจะทำให้สิ่งก่อสร้างบริเวณนั้นพังทลายเสียหายอย่าง

สาเหตุของสิ่งมีชีวิต¹³

การกระทำของคน

1. เกิดจากความตั้งใจ (Purposeful Deterioration) เป็นการทำลายเพื่อหาสมบัติไปขาย หรือการตัดแปลงหรือการรื้อทำลาย (demolition) ตัวโบราณสถาน ซึ่งมีผลมาจากการได้รับอิทธิพลของอารยธรรมต่างถิ่นหรือการพัฒนาที่เข้ามาในสังคมเห็นว่าล้าสมัย และอาจเกิดจากความผิดปกติทางจิต (vandalism) ของผู้ที่มีนิสัยชอบทำลายโดยเฉพาะสิ่งของที่เป็นสมบัติสาธารณะ

2. เกิดจากเหตุสุดวิสัย (Unintentional Deterioration) ความบกพร่องเกี่ยวกับเทคนิคและวิธีการ ในการก่อสร้างอาคาร หรือการพัฒนา เช่น การขยายตัวของชุมชน จึงก่อให้เกิดผลเสียหายที่ไม่อาจประเมินค่าหรือหาสิ่งใหม่ทดแทนได้ เพราะการพัฒนาเป็นการนำความเจริญจากเมืองออกไปสู่ชนบทที่อยู่ห่างไกล แต่การพัฒนาที่ไม่มีการวางแผนป้องกันผลกระทบต่อมรดกทางวัฒนธรรม รวมทั้งละเลยทอดทิ้งสิ่งที่มีคุณค่าและความสำคัญต่อประเทศชาติ โดยเฉพาะโบราณสถานและแหล่งชุมชนโบราณที่มีอยู่ทั่วทุกภาคของประเทศ ด้วยการแปรผันและการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง มีส่วนทำให้เกิดการปล่อยปละละเลยปราศจากความรับผิดชอบ ขาดการดูแล บำรุงและรักษาโบราณสถานที่มีคุณค่าเหล่านั้น

การกระทำของสัตว์

มีทั้งสัตว์ใหญ่และสัตว์เล็ก เช่น ปลวก มด แมลงงู หนู ค้างคาว นกพิราบ เป็นต้น ทำให้รากฐานของอาคาร และตัวโบราณสถานชำรุดทรุดโทรมและพังลงในที่สุด

¹³ โบราณคดี, กอง, ทฤษฎีและแนวทางปฏิบัติการอนุรักษ์โบราณสถานและแหล่งโบราณคดีหมายเลข1/2532.

2.1.4 แนวคิดเกี่ยวกับผลกระทบของแหล่งศิลปกรรมประวัติศาสตร์¹⁴

สิ่งที่เกี่ยวข้องกับผลกระทบโดยส่วนใหญ่ที่นั่นเกิดขึ้นจากการกระทำที่มีต่อแหล่งศิลปกรรม ประกอบด้วย ที่ตั้งของสถาปัตยกรรม (Architectural site) แหล่งประวัติศาสตร์ (Historical site) และโบราณสถาน (Archaeological site) ในเรื่องของแหล่งศิลปกรรมไม่ได้จำกัดเฉพาะที่ตั้งของสถาปัตยกรรมและโบราณสถานศึกษาเท่านั้น แต่รวมถึงที่ดินบริเวณโดยรอบทั้งหมดอีกด้วย

ซึ่งผลกระทบทางตรงของโครงการ มักจะมีสาเหตุเนื่องมาจากการแปรรูปแบบการใช้ที่ดินหรือการใช้พื้นที่เปิดโล่งสำหรับการเกษตรหรือเพื่อสาธารณะ (McGimsey.1973)

ผลกระทบของสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมทางประวัติศาสตร์เหตุหลักมาจากการทำลายเป็นหลัก โดยสามารถแบ่งประเภทจากการทำลายได้เป็น 2 ลักษณะ

1. การทำลายโดยตรง การเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมในขอบเขตศิลปกรรม เช่น การขุด การถม การก่อสร้าง การตัดถนนโดยไม่คำนึงถึงแหล่งศิลปกรรมจนกระทั่งแหล่งศิลปกรรมและตัวศิลปกรรมถูกทำลายและสูญเสยสิ่งแวดล้อมและบรรยากาศของบริเวณ การทำลายสถาปัตยกรรมเก่าหรือโบราณสถาน ได้แก่ การต่อเติมขยายอาคารโดยรูปแบบและวัสดุก่อสร้างไม่กลมกลืน การทำลายโดยต้นไม้พืช การทำลายจากสัตว์ การบุกรุกคูเมือง กำแพงเมืองและแหล่งโบราณคดี
2. การทำลายทางอ้อม การเพิ่มกิจกรรม การยอมให้มีกิจกรรมการใช้ประโยชน์อยู่ในพื้นที่สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม เช่น การเพิ่มปริมาณการขายของที่ระลึก ที่จอดรถขนาดใหญ่ในวัดหรือโบราณสถานและแหล่งศิลปกรรม หรือการปล่อยให้สิ่งแวดล้อมบดบังรบกวนทิวทัศน์จนตัวศิลปกรรมขาดความสง่างาม

2.1.5 การประเมินผลกระทบของสิ่งแวดล้อมทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี

การประเมินผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น มี 6 ขั้นตอน (Environmental Impact Assessmet)¹⁵

ขั้นตอนที่ 1 การสร้างความรู้ความเข้าใจแหล่งศิลปวัฒนธรรม เพื่อให้มีความเข้าใจในแหล่งศิลปวัฒนธรรมที่มีคุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์ และโบราณสถานพื้นที่ รวมถึงที่มีความสำคัญในด้านนิเวศวิทยา พิจารณาให้รู้ในภาพรวมทั้งในช่วงก่อนประวัติศาสตร์และหลังประวัติศาสตร์.

¹⁴ ประสงค์ เอี่ยมอนันต์. สารานุกรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่น. กรุงเทพฯ: เสมาธรรม, 2539, หน้า 4-5.

¹⁵ กองประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อม, กอง.(การประเมินผลกระทบของสิ่งแวดล้อมทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี). [ออนไลน์]. 2550. สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แหล่งที่มา: <http://www.One.go.th> [15 ตุลาคม 2550]

ขั้นตอนที่ 2 การระบุชี้แหล่งศิลปวัฒนธรรมที่มีคุณค่าภายในพื้นที่

ขั้นตอนที่ 3 การพิจารณาความสำคัญของแหล่งศิลปวัฒนธรรม พิจารณาความสำคัญที่ได้มาจากการรู้และเข้าใจ และศักยภาพของแหล่งศิลปวัฒนธรรมที่มีความสัมพันธ์กันในระดับท้องถิ่น ภาค และชาติที่เกี่ยวข้อง

ขั้นตอนที่ 4 การพิจารณาผลกระทบที่เกิดขึ้นในแหล่งศิลปวัฒนธรรม สิ่งที่ส่งผลกระทบต่อแหล่งศิลปวัฒนธรรมที่มีชื่อเสียงและมีคุณค่าในพื้นที่ศึกษา โดยผลกระทบดังกล่าวควรพิจารณานช่วงก่อนการก่อสร้าง ช่วงของการก่อสร้าง และช่วงหลังการปฏิบัติการ

ขั้นตอนที่ 5 การเลือกวัตถุประสงค์เพื่อปฏิบัติการและการบรรเทาของผลกระทบ

ขั้นตอนที่ 6 ระเบียบการพิจารณาในการวินิจฉัยการก่อสร้าง ระเบียบที่ใช้ นั้นสามารถใช้ในช่วงระยะเวลาก่อสร้างในกรณีที่มีการค้นพบแหล่งศิลปกรรมใหม่เพิ่มขึ้นจากการจำแนกแหล่งศิลปกรรมเดิม

ในการพิจารณาผลกระทบที่เกิดขึ้นในแหล่งศิลปกรรม ซึ่งอาจเป็นทางตรงหรือทางอ้อมซึ่งมีผลกระทบเกิดขึ้นเบื้องต้น ก่อนการก่อสร้างเป็นกฎหมายของการทำลายทรัพย์สินของผู้อื่น โดยไม่ทราบถึงผลกระทบที่จะตามมาต่อแหล่งศิลปวัฒนธรรมในพื้นที่ ส่วนผลกระทบทางอ้อมในเบื้องต้น ประกอบด้วยผลที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน (landuse change) การเติบโตขั้นที่สอง (Secondary Growth) และการพัฒนา (Development) โดยผลประเภทที่สองหรือการกระทำทางอ้อมที่รุนแรงจะส่งผลกระทบต่อแหล่งศิลปวัฒนธรรม¹⁶

แนวทางในการประเมินระดับของผลกระทบที่เกิดขึ้นกับมรดกทางประวัติศาสตร์และมรดกทางโบราณคดีมีหลายวิธี การพิจารณาทั่วไปที่เป็นไปได้มี 3 แนวทาง คือ (Advisory Council on Historic Preservation, 1986 a)

1. No effect คือ ไม่มีเหตุผลใดๆที่กระทบต่อมรดกทางประวัติศาสตร์
2. No adverse effect คือ สามารถจะมีผลกระทบได้ แต่ผลกระทบนั้นมิได้สร้างให้เกิดความเสียหายร้ายแรงต่อเอกลักษณ์ที่เป็นคุณสมบัติของโบราณสถานทั้งที่ได้มีการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานระดับชาติ
3. Adverse effect คือ สามารถจะมีผลกระทบ และผลนั้นจะส่งผลในแง่ของการทำลายและลดคุณค่าและเอกลักษณ์ของแหล่งศิลปวัฒนธรรม

¹⁶ สุธี วิลาศชัยเจริญ. ผลกระทบของการใช้ประโยชน์ที่ดินที่มีผลต่อการอนุรักษ์โบราณสถานเมืองเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546.

2.1.6 การวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม

การวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม หมายถึง การใช้หลักวิชาการในการทำนายหรือคาดการณ์ผลทางบวกและทางลบของการดำเนินการโครงการพัฒนาที่จะมีผลต่อสิ่งแวดล้อมทุกๆ ด้าน

ตัวชี้วัดในการให้น้ำหนักของผลกระทบระบบทรัพยากรสิ่งแวดล้อมซึ่งมี 4 ระดับ คือ

1. ทรัพยากรทางกายภาพ ได้แก่ อุทกวิทยาของน้ำผิวดิน อุทกวิทยาของน้ำใต้ดิน คุณภาพของน้ำผิวดิน คุณภาพของน้ำใต้ดิน คุณภาพอากาศ เสียง การพังทลาย/ตะกอน
2. ทรัพยากรนิเวศวิทยา ได้แก่ คุณภาพดิน พืช นก สิ่งมีชีวิต
3. คุณค่าการใช้ประโยชน์ของมนุษย์ ได้แก่ การใช้ที่ดิน การระบายน้ำ การบำบัดน้ำเสียและการกำจัดขยะมูลฝอย การคมนาคมขนส่ง
4. คุณค่าต่อคุณภาพชีวิต ได้แก่ การย้ายที่อยู่อาศัย เศรษฐกิจและสังคม สาธารณสุข ความปลอดภัย สิ่งก่อสร้างที่มีคุณค่าพิเศษ ทัศนียภาพ

2.1.7 แนวทางการควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดินที่มีผลต่อแหล่งประวัติศาสตร์

การดำเนินการอนุรักษ์แหล่งประวัติศาสตร์ในด้านผังเมืองนั้น นอกจากการวางผังเมืองเพื่อการควบคุมและจัดระเบียบการใช้ที่ดินในบริเวณที่ต่างๆ ของเมืองที่จะมีผลกระทบต่อประชาชนในด้านของกิจกรรมในการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคาร การดำเนินการเพื่อประโยชน์ในการอนุรักษ์ควบคู่กับการพัฒนาทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคมของเมืองนั้นๆ ประกอบด้วยมาตรการต่างๆ ได้แก่

1. การควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดินด้วยการกำหนดย่านการใช้ประโยชน์ที่ดิน (Zone) เพื่อควบคุมชนิดและประเภท ตลอดจนความหนาแน่นของการใช้ประโยชน์ที่ดินที่มีผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมชุมชนโบราณ
2. การควบคุมการสัญจรประเภทยานพาหนะและการจัดที่จอดรถภายในเขตพื้นที่ชุมชนโบราณ
3. การควบคุมและการสร้างเสริมองค์ประกอบโครงสร้างของชุมชน
4. การควบคุมแบบสาธารณูปโภค เช่น การตัดถนน การพัฒนาแหล่งน้ำอาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมของชุมชนควรหลีกเลี่ยงให้อยู่ในระยะห่างจากบริเวณชุมชนจนพ้นจากผลกระทบนั้น

2.1.8 การจัดการโบราณสถาน

การจัดการโบราณสถานเป็นส่วนหนึ่งของการจัดการมรดกทางวัฒนธรรม(Cultural Resource management) เป้าหมาย คือ การนำเอามรดกทางวัฒนธรรมและทางประวัติศาสตร์มาอนุรักษ์และพัฒนาให้เกิดประโยชน์ และไม่เฉพาะแต่เพื่อการศึกษาเท่านั้น หากแต่รวมถึงประโยชน์ต่อสังคมและเศรษฐกิจของท้องถิ่นและประเทศชาติ¹⁷ การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมประกอบด้วยขั้นตอนใหญ่ๆ 2 ขั้นตอน คือ

1. ดำเนินให้มรดกทางวัฒนธรรมคงอยู่ นับตั้งแต่การสำรวจศึกษาและวิจัยการพิทักษ์รักษา และการอนุรักษ์

1.1 ศึกษาและวิจัยเป็นการสำรวจทรัพย์สินของแต่ละประเทศว่ามีแหล่งประวัติศาสตร์เท่าไร มีทรัพย์สินทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมมากน้อยเพียงใด

1.2 ขั้นการพิทักษ์รักษา เป็นเรื่องแต่ละประเทศต้องนำมาตรรกการในการดูแลทรัพย์สินเหล่านั้นให้คงสภาพเดิม ผ่านขั้นตอนตามกระบวนการ เพื่อให้ทรัพย์สินนั้นๆได้รับการป้องกันดูแลทางกฎหมาย ใครทำลายด้วยวิธีการใดๆ จะได้รับการลงโทษตามควรแต่การนั้นในการพิทักษ์รักษาโบราณสถานหลักอยู่ 3 ประการ คือการป้องกัน การปราบปราม และการอนุรักษ์

1.3 ขั้นการอนุรักษ์ เกี่ยวโยงกับการอนุรักษ์ทรัพย์สินทางวัฒนธรรม ซึ่งหลากหลายด้วยวัตถุประสงค์แบบต่างๆ ที่เหมาะสมกับสภาพ ปรัชญา สังคม และเศรษฐกิจของแต่ละท้องถิ่น

2. ขั้นตอนการดำเนินการทางธุรกิจเกี่ยวกับงานด้านวัฒนธรรม เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ในแง่มุมต่างๆ เช่น ประโยชน์ทางการศึกษา ทางสังคม การเมือง ทางด้านความมั่นคงของชาติ และทางด้านการท่องเที่ยวและการกระจายรายได้ไปสู่ท้องถิ่น¹⁸

2.2 คำจำกัดความ และแนวความคิดและหลักการเกี่ยวกับการอนุรักษ์และพัฒนา

การอนุรักษ์ถือกำเนิดและปฏิบัติมาเป็นเวลายาวนานแล้ว ในประเทศแถบยุโรปเริ่มต้นตั้งแต่ปี 1931 เป็นครั้งแรกในนามของกฎบัตรเอเธนส์¹⁹ (Athens Charter) โดยมีจุดเริ่มต้นของ

¹⁷ คณะมนุษยศาสตร์. เอกสารประกอบการสอนวิชา การจัดการโบราณสถาน. มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2546. หน้า 84.

¹⁸ คณะมนุษยศาสตร์. เอกสารประกอบการสอนวิชา การจัดการโบราณสถาน. มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2546. หน้า 104.

¹⁹ วีระพันธุ์ ชินวัตร. ความหมายของการอนุรักษ์มรดกทางสถาปัตยกรรม แนวทางการอนุรักษ์และการท่องเที่ยวในแถบเอเชียแปซิฟิก พิค. กองจัดรูปที่ดินและปรับปรุงฟื้นฟูเมือง สำนักผังเมือง กรุงเทพมหานคร 2 กันยายน 2547. (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่) อ้างถึงใน ญาดา นาคะสิทธิ์. การอนุรักษ์ชุมชนชาวไทยชนบ้านยางหลวง จังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548. หน้า 53.

ประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ เริ่มจากการกระตุ้นจิตสำนึกด้วยสารจากอดีต ด้วยโบราณสถานทางประวัติศาสตร์ของบรรพบุรุษที่ยังคงเหลืออยู่ในปัจจุบัน กล่าวคือ การอนุรักษ์ซากอารยธรรม (Dead Monument) ซึ่งหมายถึง สิ่งก่อสร้าง อาคาร สถาปัตยกรรม รูปเคารพ โบสถ์ วิหารต่างๆ ซึ่งเคยใช้สอยมาในอดีต และกลายเป็นหลักฐานทางอารยธรรมในอดีตมากกว่าจะใช้สอยในปัจจุบัน อีกประเภทได้แก่ อนุสรณ์สถานที่ยังใช้ประโยชน์ (Living Monument) เช่น อนุสรณ์สถานที่ยังคงใช้สอยสืบทอดมาจนปัจจุบัน เช่น พระราชวัง อุโบสถ โบสถ์ วิหาร ดังนั้นรูปแบบของการอนุรักษ์ในยุคนี้จะเป็นการอนุรักษ์แบบการทำให้คงอยู่ โดยเพียงเพื่อให้คงคุณค่าไว้ โดยไม่มีการคิดจะบูรณะหรือบำรุงรักษา ในช่วงปี ค.ศ. 1964 ได้เกิดกฎบัตรเวนิส (Venice Charter) ขึ้นที่ประเทศอิตาลี ว่าด้วยการรักษารูปแบบทางสถาปัตยกรรม และประวัติศาสตร์ในทางโบราณคดีอย่างเข้มข้น ซึ่งเป็นแนวคิดแรกของการบูรณะโดยยึดถือหลักการของการนำส่วนประกอบของโบราณสถานที่หล่นกลาดเคลื่อนอยู่มาประกอบขึ้นใหม่ และส่วนประกอบของโบราณสถานที่ขาดหายไปก็มีการทำเลียนแบบขึ้น (Reproduction) จึงเกิดเป็นกระแสของการ

อนุรักษ์ที่ยึดถือมาจนถึงปัจจุบัน จากลักษณะของการอนุรักษ์ดังกล่าว จึงมีผู้เห็นความสำคัญและกล่าวถึงแนวความคิดที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ไว้มากมาย โดยสามารถสรุปแนวคิดดังกล่าวได้ดังนี้

2.2.1 คำจำกัดความของการอนุรักษ์

พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 ในมาตรา 10 และ 11 ข้อที่ 3 ได้ให้ความหมายของการอนุรักษ์ไว้ดังนี้

การอนุรักษ์ หมายความว่า การดูแล รักษา เพื่อให้คงคุณค่าไว้ และให้ความรวมถึงการป้องกัน การรักษา การสงวน การปฏิสังขรณ์ การบูรณะด้วย

1. การสงวนรักษา หมายถึง การดูแลไว้ตามสภาพเดิมเท่าที่เป็นอยู่และป้องกันไม่ให้เสียหายต่อไป
2. การปฏิสังขรณ์ หมายถึง การให้กลับสู่สภาพเดิมที่เคยเป็นมา
3. การบูรณะ หมายถึง การซ่อมแซมและการปรับปรุง

การอนุรักษ์ คือ แนวทางในการดูแลรักษาและปกป้องสถานที่ที่มีคุณค่าทางมรดกทางวัฒนธรรม ซึ่งความหมายของคุณค่าทางมรดกวัฒนธรรม ก็คือ “ ความเป็นประวัติศาสตร์ โบราณคดี , สถาปัตยกรรม , วิทยาการ , สุนทรียศาสตร์ , วิทยาศาสตร์ , วิทยาศาสตร์ , ความเชื่อ , สังคม , ประเพณีหรือสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงลักษณะพิเศษทางวัฒนธรรมอื่นๆโดยสิ่งเหล่านี้ล้วนเกี่ยวข้องกับกิจกรรมของมนุษย์ “

การอนุรักษ์ ตามความหมายทั่วไปหมายถึง การรักษาให้คงเดิม²⁰ แต่ในส่วนของ การอนุรักษ์ที่เกี่ยวกับมรดกทางวัฒนธรรมนั้น กรมศิลปากรได้ให้คำจำกัดความของการอนุรักษ์ไว้ว่า การดูแลรักษาเพื่อให้คงคุณค่าไว้ ซึ่งหมายรวมถึง การป้องกัน การรักษา การสงวน การปฏิสังขรณ์ และการบูรณะด้วย การอนุรักษ์ หมายถึง การปรับปรุงหรือป้องกันอาคาร หรือกลุ่มอาคารและบริเวณใกล้เคียง โดยมักจะเป็นอาคารที่มีคุณภาพดีทางด้านสถาปัตยกรรม หรือมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ บริเวณดังกล่าวอาจมีขอบเขตตั้งแต่หมู่บ้านทั้งหมู่บ้าน เมืองขนาดเล็ก หรืออาจเป็นส่วนหนึ่งของเมือง เช่น ถนน ตลาด กลุ่มอาคารใกล้โบสถ์ วัด หรือแม้แต่ส่วนหนึ่งของอาคาร เป็นต้น

ยูเนสโก (UNESCO) หรือ องค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ ให้จุดมุ่งหมายของการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม คือ การปกป้องรักษาคุณภาพ และคุณค่าของทรัพยากร การปกป้องเนื้อหาหลักฐานทางวัตถุและการประกันกับความมั่นคงสมบูรณ์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของทรัพยากร สำหรับอนุชนรุ่นหลังต่อไป

กฎบัตรเวนิซ* The Venice Charter 1964 “ กฎบัตรระหว่างประเทศเพื่อการอนุรักษ์และบูรณะโบราณสถานและแหล่งที่ตั้ง ” ให้คำจำกัดความของการอนุรักษ์ว่า

1. การอนุรักษ์โบราณสถานนั้นจำเป็นจะต้องรับการดูแลรักษาอย่างถาวรเป็นพื้นฐาน
2. การอนุรักษ์โบราณสถานจะดำเนินการสะดวก หากสามารถสนองวัตถุประสงค์บางประการที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมด้วยจึงควรสนับสนุนการใช้สอยในลักษณะนี้ แต่จะต้องไม่เปลี่ยนแปลงผังบริเวณหรือการตกแต่งของอาคาร ความต้องการเปลี่ยนแปลง เพื่อการใช้สอยที่เปลี่ยนไปอาจอนุญาตกระทำได้ภายในขอบเขตข้างต้นนี้เท่านั้น
3. การอนุรักษ์โบราณสถาน หมายรวมถึง การสงวนรักษาบริเวณแหล่งที่ตั้งในขอบเขตที่เหมาะสมกับขนาดของโบราณสถานด้วย ที่ใดก็ตามที่แหล่งที่ตั้งเดิมยังคงสภาพปรากฏอยู่จะต้อง

* กฎบัตร (Charter) หมายถึง ข้อความที่เขียนเป็นลายลักษณ์อักษรที่กล่าวถึงหน้าที่หลัก (Main functions) และหลักการ (Principles) หน่วยงานหรือองค์กร เช่น กฎบัตรสหประชาชาติ ในหลายกรณีจะเทียบได้กับรัฐธรรมนูญ (Constitution) ซึ่งหมายถึงกฎหมายที่จัดระเบียบองค์กร นอกจากกฎบัตรแล้ว ในเรื่องของการอนุรักษ์ระดับนานาชาติ มีเครื่องมือ (Instruments) ที่ใช้เป็นแนวทางหลายระดับหลายรูปแบบ เช่น n. Convention หรือ อนุสัญญา ซึ่งหมายถึงข้อตกลงระหว่างประเทศภาคีสมาชิก มีความเข้มงวดน้อยกว่า สนธิสัญญา (Treaty) เช่น อนุสัญญามรดกโลก (World Heritage Conservation) ข. Declaration หรือ ปฏิญญา คือ ประกาศที่เป็นทางการ เช่น ปฏิญญาอัมสเตอร์ดัม (The Declaration of Amsterdam) ค. Resolution อาจแปลได้ว่า ข้อตกลง หมายถึงข้อตกลงที่ได้มาจากการออกเสียงของคณะกรรมการในการประชุมเฉพาะเรื่อง

เก็บรักษาไว้จะยินยอมให้มีสิ่งปลูกสร้างใหม่มีการรื้อทำลายหรือมีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขที่อาจเปลี่ยนความสัมพันธ์ของมวลและสีในแหล่งที่ตั้งโบราณสถานนั้นไม่ได้

4. โบราณสถานไม่สามารถถูกแยกออกจากประวัติศาสตร์ ในส่วนที่โบราณสถานเองเป็นประจักษ์พยานไม่สามารถแยกออกจากแหล่งที่ตั้งที่โบราณสถานนั้นถูกสร้างขึ้น จึงไม่อนุญาตให้มีการเคลื่อนย้ายโบราณสถาน ไม่ว่าจะเป็นการย้ายทั้งแหล่งหรือเพียงบางส่วน เว้นแต่เมื่อได้พิสูจน์ด้วยเหตุผลที่สำคัญยิ่งในระดับชาติหรือนานาชาติ²¹

2.2.2 ขั้นตอนและเกณฑ์มาตรฐานทั่วไปในการอนุรักษ์

ระดับของการดำเนินการอนุรักษ์แบ่งออกเป็น 7 ขั้นตอน ซึ่งการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมนั้นอาจมีขั้นตอนแตกต่างกันออกไปตามแต่สถานการณ์ ดังนี้ (กรมศิลปากร 2531 : 28-31 แปลจาก Bernard M. Feilden 1982)²²

1. การป้องกันการเสื่อมสภาพ (Prevention of deterioration) เป็นการป้องกันทางอ้อม โดยการควบคุมสภาพแวดล้อมเพื่อป้องกันการผุพังและความเสียหายต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้น การควบคุมนี้ได้แก่ การควบคุมความชื้น อุณหภูมิ แสงสว่าง มาตรฐานเพื่อป้องกันอัคคีภัย การโจรกรรม รวมถึงการลดมลภาวะในจราจร และการหลุดตัวของชั้นดิน

2. การรักษาสภาพ (Preservation) เป็นการอนุรักษ์โดยตรง ซึ่งมีวัตถุประสงค์มุ่งเน้นถึงการเก็บรักษาโบราณวัตถุชิ้นให้คงสภาพเดิม การหมั่นตรวจตราดูแลอยู่เสมอจะช่วยรักษาสภาพไว้ได้ดี การซ่อมแซมนั้นจะกระทำเฉพาะเมื่อมีความจำเป็นเพื่อป้องกันการผุพังและรักษาสิ่งที่มีคุณค่าให้อยู่ในสภาพเดิม

3. การเสริมความแข็งแรง (Consolidation) เป็นการอนุรักษ์โดยตรงเพื่อเสริมความมั่นคงทางกายภาพ เป็นการใช้วัสดุเชื่อมหรือช่วยพยุงเพื่อเสริมความแข็งแรงหรือรับน้ำหนักรักษาวัสดุเดิมให้แข็งแรง โดยอาจเสริมวัสดุใหม่เข้าไปถ้าจำเป็น แต่จะต้องให้สอดคล้องกลมกลืนกับโครงสร้างเดิม ไม่เปลี่ยนแปลงหลักฐานทางประวัติศาสตร์และรูปแบบทางสถาปัตยกรรม

4. การบูรณะ (Restoration) เป็นลักษณะของการก่อสร้างหรือรวบรวมชิ้นส่วนที่หักพังของโบราณสถานหรือสถาปัตยกรรมขึ้นมาประกอบใหม่ มีวัตถุประสงค์เพื่อฟื้นฟูแนวความคิดและลักษณะเดิมของมรดกทางวัฒนธรรมนั้น ๆ โดยให้สอดคล้องประสานกับรายละเอียดและโครงสร้างเดิม และคำนึงถึงวัสดุ เอกสาร และหลักฐานทางโบราณคดีการบูรณะโดยวิธีการเสริม

²¹ โบราณคดี, กอง, ทฤษฎีและแนวทางปฏิบัติการอนุรักษ์โบราณสถานและแหล่งโบราณคดีหมายเลข 1/2532. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, 2532.

²² อุดม สกุลพานิชย์. การศึกษาเพื่อเป็นแนวทางในการอนุรักษ์ในเขตพื้นที่ชุมชนเมืองเก่าลพบุรี. วิทยานพนธ์มหาบัณฑิต สาขาวิชาการออกแบบชุมชนเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2533.

ส่วนที่หายไป จะต้องให้กลมกลืนไปกับของเดิม แต่ในขณะเดียวกันก็ต้องแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างของใหม่ที่เพิ่มเติมเข้าไปกับของเก่าที่มีอยู่เดิม เพื่อเป็นการไม่บิดเบือนหลักฐานต่าง ๆ

5. การจำลองแบบ (Reproduction) เป็นการสร้างชิ้นงานมาใหม่เพื่อเลียนแบบและต่อเติมชิ้นส่วนที่เสียหายไป เช่น การเสริมสร้างลวดลายประดับของชิ้นส่วนสถาปัตยกรรม เพื่อให้โบราณสถานนั้นมีคุณค่าทางความงามคงเดิม และกรณีที่มีรุดกทางวัฒนธรรมถูกรบกวนและคุกคามจากสภาพแวดล้อมใหม่บางครั้งก็จำเป็นต้องเคลื่อนย้ายไปอยู่ในพื้นที่ที่เหมาะสมกว่าและทำการจำลองแบบมาไว้แทนของจริงเพื่อรักษาเอกภาพของสถานที่เดิมไว้

6. การสร้างขึ้นมาใหม่ (Reconstruction) ในบางกรณีถ้ามีการพังทลายหรือสูญหายไปจากสาเหตุต่าง ๆ การสร้างอาคารทางประวัติศาสตร์หรือศูนย์กลางของเมืองประวัติศาสตร์ขึ้นมาใหม่โดยใช้วัสดุสมัยใหม่ อาจเป็นสิ่งจำเป็น แต่จะต้องอยู่บนพื้นฐานของความถูกต้องจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์เช่นเดียวกับการบูรณะ (Restoration)

7. การประยุกต์ใช้สอย (Re-Evaluation) วิธีการที่จะอนุรักษ์อาคารสิ่งก่อสร้างที่ดีที่สุดคือ การใช้ประโยชน์จากอาคารนั้น ซึ่งนอกจากจะเป็นการรักษาคุณค่าทางประวัติศาสตร์และความงามของอาคารนั้นแล้วยังได้ประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจอีกด้วยแต่ทั้งนี้ควรต้องคำนึงถึงลักษณะและหน้าที่ของสิ่งก่อสร้างด้วย

2.2.3 แนวทางในการอนุรักษ์

ก่อนที่จะดำเนินการใด ๆ ทางการอนุรักษ์ ผู้อนุรักษ์ควรมีวัตถุประสงค์ที่ชัดเจน นั่นคือจะอนุรักษ์ไว้เพื่ออะไรหรือจะใช้ประโยชน์อย่างไรในอนาคต

Roy Worskett²³ ได้เสนอการกำหนดแนวทางในการอนุรักษ์ไว้ดังนี้

1. กำหนดบริเวณ ขอบเขตของพื้นที่และสำรวจสภาพอาคารที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์เพื่อจัดลำดับความสำคัญและประเมินคุณค่าสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ และกำหนดบริเวณที่ห้ามหรือไม่ห้ามให้มีการเปลี่ยนแปลง

2. กำหนดแนวทางและข้อจำกัดในการเปลี่ยนแปลง (Discipline of Change) ซึ่งมีขั้นตอนต่าง ๆ คือ (High Building Policy) แนวทางในการออกแบบ (Design Discipline) และกำหนดแนวทางในการออกแบบภูมิทัศน์ของเมือง (Townscape Discipline)

²³ Roy Worskett, 1969, p.46, อ้างถึงใน จารุณี ศิริมังคะลา. การศึกษาจินตภาพกรุงรัตนโกสินทร์เพื่อการอนุรักษ์และพัฒนา. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศิลป์ ภาควิชาภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2532. หน้า 52 - 53.

2.2.4 การดำเนินการอนุรักษ์

การดำเนินการอนุรักษ์ในทางปฏิบัติ อาจถือได้ว่าเป็นการรบกวนต่อสิ่งที่มีคุณค่าทางวัฒนธรรมอาจเกิดความสูญเสียคุณค่า แต่ก็ก็เป็นสิ่งที่ควรจะทำเพื่อเป็นการรักษาสสมบัติที่มีค่าเหล่านี้ไว้ การกระทำใดๆเพื่อการอนุรักษ์ ควรทำเฉพาะทำหน้าที่จำเป็น โดยคำนึงถึงลักษณะทางกายภาพ สาเหตุของการเสื่อมสภาพและสภาพแวดล้อมที่จะเกิดขึ้นในอนาคต การเลือกระดับของการอนุรักษ์จะต้องพิจารณา เฉพาะกรณี โดยพิจารณาจากปัจจัยทั้งหมดที่เกี่ยวข้อง

Wayne O. Attoe²⁴ กล่าวถึงวิธีดำเนินการอนุรักษ์ว่า การดำเนินการอนุรักษ์สามารถแบ่งได้เป็น 2 วิธีใหญ่ๆ คือ

วิธีการทางเศรษฐศาสตร์ เช่น การให้เงินสนับสนุน การให้เงินกู้ยืม การให้ข้อยกเว้นภาษี และ วิธีการทางกฎหมาย การอนุรักษ์โดยวิธีการทางกฎหมายสามารถแบ่งรายละเอียดได้ดังนี้²⁵

การแต่งตั้งทางนิตินัย (Legal Designation) นับตั้งแต่การออกกฎหมายเพื่อใช้บังคับในการเลือกกำหนดอาคาร และบริเวณย่านประวัติศาสตร์ เกี่ยวกับการอนุรักษ์ กฎหมายในการจัดตั้งหน่วยงานต่างๆ เพื่อดำเนินงานในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ

การกำหนดย่านหรือบริเวณ (Zoning) เป็นการกำหนดบริเวณการใช้ที่ดิน จากคุณสมบัติและศักยภาพที่มีอยู่ของพื้นที่เพื่อส่งเสริมและควบคุมการใช้ที่ดิน โดยป้องกันให้บริเวณที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์เป็นบริเวณอนุรักษ์

การกำหนดข้อควบคุมที่เข้มงวด (Restrictive Covenants) การบังคับควบคุมเป็นจำนวนมากสามารถที่จะผนวกเข้าไปในข้อควบคุมในการป้องกันเอกลักษณ์ของอาคารที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ จะต้องมีการกำหนดว่าการบูรณะจะอยู่ในรูปแบบใด

การกำหนดแนวทางสำหรับการเปลี่ยนแปลง (Discipline of Change) เพื่อเป็นการป้องกันการไม่เข้ากันและการขัดแย้งของสิ่งก่อสร้างใหม่ที่จะเกิดขึ้น การประกาศเขตอนุรักษ์ จะกำหนดแนวทางอย่างไร ถึงสิ่งที่มีอยู่และการสร้างความรู้สึกใหม่ในความเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น

²⁴ Wayne O. Attoe อ้างถึงใน อุดม สกุลพานิชย์. การศึกษาเพื่อเป็นแนวทางในการอนุรักษ์ในเขตพื้นที่ชุมชนเมืองเก่า ลพบุรี. วิทยานพนธ์มหาบัณฑิต สาขาวิชาการออกแบบชุมชนเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2533.

²⁵ พิสุทธิ จินนะวัง. การอนุรักษ์ในปัจจุบัน. กรุงเทพมหานคร: องค์การคำครุสภา, 2546. หน้า 73

2.2.5 หลักการและเป้าหมายของการอนุรักษ์

Roy Worskett²⁶ ได้กล่าวว่า การอนุรักษ์กับการเปลี่ยนแปลงเป็นสิ่งที่ต้องดำเนินควบคู่กัน ไม่สามารถที่จะปฏิเสธการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในยุคสมัยต่างๆ ได้ สภาพทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปจะเป็นแรงผลักดันให้เกิดความต้องการการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมทางกายภาพไปด้วย และหากการอนุรักษ์เป็นสิ่งที่มีความสำคัญแล้ว เราจะต้องผสมผสานระหว่างการเปลี่ยนแปลงใหม่กับโครงสร้างเก่าของเมือง จะต้องสร้างการเปลี่ยนแปลงอย่างใหม่ที่ไม่ทำลายคุณค่าของอาคารเก่า ตลอดจนเอกลักษณ์ของเมืองหรือชุมชนที่เราต้องการจะอนุรักษ์ไว้ นอกจากนี้การอนุรักษ์จะต้องมีความสัมพันธ์กับชีวิตในสังคมด้วย

นิจ วิทยะระนันท์²⁷ ได้เสนอหลักการในการอนุรักษ์ไว้ว่า อนุสรณ์และสถาน คือ อาคารสถานที่และบริเวณที่มนุษย์สร้างขึ้น หรือเป็นไปโดยธรรมชาติ และคุณค่าในด้านศิลปกรรม สถาปัตยกรรม ประวัติศาสตร์ และสุนทรียศาสตร์ ถือว่าเป็นเกียรติและมรดกของชาติและของโลก การอนุรักษ์แผนใหม่จะไม่อนุรักษ์อย่างที่เรียกว่า “รักษาไว้ในตู้กระจก” แต่ต้องให้อาคาร สถานที่บริเวณ ผสมผสานกลมกลืนไปกับชีวิตและเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมในสังคมปัจจุบันซึ่งนักอนุรักษ์ถือเป็นผู้ที่มีหน้าที่ในการฟื้นอดีตให้กลับมาปรับใช้และเป็นประโยชน์แก่ชีวิตในสังคมปัจจุบัน

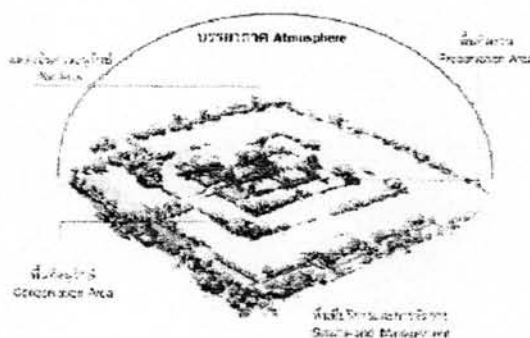
2.2.6 การกำหนดขอบเขตการอนุรักษ์ (Edge of Preservation Action)

การกำหนดว่าพื้นที่นั้นต้องอาศัยการตัดสินใจ จากลักษณะทางกายภาพของหลักฐาน ที่ปรากฏ ประกอบกับปัจจัยด้านอื่นๆ คือ ปัจจัยทางธรรมชาติ ปัจจัยทางการเมือง ปัจจัยทางประวัติศาสตร์ และปัจจัยทางวัฒนธรรม การบริหารและการควบคุมสภาพแวดล้อม สามารถตัดทอนพื้นที่ออกมาตามความเหมาะสมได้ตามต้องการ บ่อยครั้งที่ภายในกำแพงไม่สามารถกำหนดให้พื้นที่ทั้งหมดภายในกำแพงเมืองนั้นเป็นเขตพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ได้ เนื่องจากอาคารทางประวัติศาสตร์ภายในได้ถูกทำลายไปหมด แต่ก็มีที่กำแพงเมือง คูเมืองคลอง เป็นเส้นขอบเขตเนื่องจากการปกป้องสิ่งแวดล้อมรอบเมืองเป็นสิ่งจำเป็น²⁸

²⁶ Roy Worskett, 1969, pp.42-56. อ้างถึงใน จารุณี ศิริมังคะลา. การศึกษาจินตภาพกรุงรัตนโกสินทร์เพื่อการอนุรักษ์และพัฒนา. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2532.

²⁷ นิจ วิทยะระนันท์. กฎหมายสิ่งแวดล้อม. เอกสารการสอนวิชากฎหมายสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพมหานคร: สาขาวิชานิติศาสตร์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2534. หน้า 309.

²⁸ สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม. การพัฒนาการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพมหานคร: บริษัทคุ้มครองมรดกไทย, 254. หน้า 18.

ภาพที่ 2.2 แสดงขอบเขตการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม

Roy Worskett²⁹ กล่าวว่า การอนุรักษ์เราไม่สามารถจะอนุรักษ์หรือรักษาทุกสิ่งทุกอย่างเอาไว้ได้ทั้งหมดเพราะแต่ละเมืองจะมีข้อจำกัดที่แตกต่างกันไปทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมการเมือง เป็นต้น โดยเฉพาะในของการบริหารจัดการพื้นที่ที่จะต้องมีการประกาศเขตควบคุม เพื่อให้เหมาะสมกับชุมชนและ เพื่อให้เกิดความสอดคล้องกับการพัฒนาเมืองในด้านต่างๆ โดยแบ่งกลุ่มขนาดของการอนุรักษ์ไว้ 7 กลุ่มด้วยกัน คือ³⁰

1. Fragment เป็นการอนุรักษ์ชิ้นส่วนใดชิ้นส่วนหนึ่งที่เคยเป็นส่วนหนึ่ง ส่วนใดของสถาปัตยกรรมที่ยังคงหลงเหลืออยู่ เช่น ชิ้นส่วนของอาคารโบราณสถาน ประกอบไปด้วย ด้านหน้าอาคาร ประตูเมือง กำแพงเมือง เป็นต้น
2. Building เป็นการอนุรักษ์อาคารทั้งหลัง เช่น บ้าน โบสถ์ วัด โรงละคร เป็นต้น
3. Street Scope เป็นการเก็บรักษาถนนทั้งสาย เพื่อรักษาทางเดินเก่าของเมือง และมีรูปแบบอาคารลักษณะเหมือนกัน การเก็บรักษา Street Scope จะประกอบด้วยการรักษาภูมิทัศน์ บริเวณถนนและอาคารบริเวณด้านหน้าของถนน
4. Neighborhoods เป็นการอนุรักษ์ชุมชนที่ยังคงมีกิจกรรม วิถีชีวิตที่ดำเนินอยู่ร่วมกับชุมชนนั้นมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่อดีตในระยะเวลาใดเวลาหนึ่งสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน
5. District เป็นการรักษาย่านที่มีเอกลักษณ์ หรือกิจกรรมที่แตกต่างจากย่านอื่นๆ ของเมืองตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน
6. Skyline เป็นการรักษาเส้นขอบฟ้าของเมือง ต้องรักษาแนวเส้นขอบฟ้าเดิมไว้โดยรอบไม่ให้เกิดอาคารหรือสิ่งปลูกสร้างอื่นขึ้นมาบดบังอาคารเดิมทำให้เสียแนวเส้นขอบฟ้าของอาคารนั้นๆ
7. Village/Town เป็นการรักษาเมืองทั้งเมืองเอาไว้ เช่น อยุธยา สุโขทัย เป็นต้น

²⁹ Roy Worskett, 1969, อ้างถึงใน วรรณกร สายเชื้อ. แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาท้องถิ่น กรณีศึกษาเมืองสงขลา. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541. หน้า 42-56.

³⁰ Antony J. Catanese and James C. Snyder. Introduction to urban planning. New York: McGraw-Hill, 1979. pp. 304-309.

2.2.7 แนวความคิดเกี่ยวกับการกำหนดแนวทางในการอนุรักษ์และพัฒนา

ในการกำหนดแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาที่เหมาะสม จำเป็นต้องมีแนวทางในการกำหนดการพัฒนาการใช้พื้นที่ที่มีคุณค่า และเป็นเอกลักษณ์ของเมือง ดังต่อไปนี้³¹

1. ความสัมพันธ์ของภูมิทัศน์เมือง (Town / Landscape Relationship) การเปลี่ยนแปลงของเมืองหนึ่งเมืองใดนับตั้งแต่การเป็นหมู่บ้านพัฒนาไปสู่ความเป็นเมืองจะดำเนินต่อเนื่องอยู่บนลักษณะภูมิทัศน์เฉพาะของเมืองนั้นๆ อีกทั้งยังเป็นสิ่งที่ใช้บ่งบอกได้ถึงประวัติศาสตร์ของเมืองและพื้นที่ต่อเนื่อง ภูมิศาสตร์ในการตั้งเมือง ขอบเขตและคุณค่าทางโบราณคดีของเมือง

2. กำหนดนโยบายในเรื่องความสูงของอาคาร (High Building Policy) โดยมีการคำนึงถึงเส้นขอบฟ้าเดิมของเมือง (Skyline) รวมไปถึงจุดรวมสายตา (Focal Point) และทัศนียภาพ

3. กำหนดแนวทางในการออกแบบภูมิทัศน์เมือง (Townscape Discipline) ในเมืองแต่ละเมืองจะมีเอกลักษณ์ในการวางผัง การตัดถนน ประตูเมืองเก่าที่เป็นลักษณะพิเศษของเมือง แนวทางในการออกแบบ ภูมิทัศน์จะต้องคำนึงถึงความเหมาะสมกับเอกลักษณ์, ลักษณะกายภาพ และคุณภาพมุมมองของเมือง (Visual Quality) เพื่อให้สัมพันธ์กับโครงสร้างเดิมของเมืองให้มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้

4. กำหนดแนวทางและนโยบายในการออกแบบลักษณะทางกายภาพของอาคารที่จะสร้างขึ้นใหม่ให้เหมาะสมกับย่าน (Design of Infilling) ครอบคลุมการวางแผนหรือนโยบายที่จะอนุรักษ์และความสำคัญกับการนำอาคารต่างๆ กลับมาใช้ใหม่ในวิถีชีวิตปัจจุบันของประชาชนเมืองมากขึ้น กลุ่มอาคารสถาปัตยกรรมที่เกิดขึ้นใหม่จะต้องไม่ไปทำลายระบบถนนโบราณ หรืออาคารประวัติศาสตร์ แต่จะต้องสร้างให้กลมกลืนหรือเป็นแบบแผนเดียวกันกับกลุ่มอาคารที่มีคุณค่าในการอนุรักษ์

2.3 คำจำกัดความ และแนวความคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์และพัฒนาแบบมีส่วนร่วมประชาชน

2.3.1 คำจำกัดความ

การมีส่วนร่วม คือ กระบวนการแลกเปลี่ยนข้อมูลและความคิดเห็นเพื่อแสวงหาทางเลือกและการตัดสินใจต่างๆ เกี่ยวกับโครงการที่เหมาะสมและที่ยอมรับร่วมกัน ผลเพื่อให้เกิดความ

³¹ Roy Worskett, 1969, pp. 73-224, อ้างถึงใน จารุณี ศิริมังคะลา. การศึกษาจินตภาพกรุงรัตนโกสินทร์เพื่อการอนุรักษ์และพัฒนา. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต สาขาการวางผังและเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2532.

เข้าใจและเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อลดความขัดแย้งและสร้างความตกลงร่วมกันและชี้ประเด็นปัญหาต่างๆ ต่อมาจึงมีการกระจายข่าวสารข้อมูลและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นอัน

2.3.2 เทคนิควิธีการของการมีส่วนร่วม

อาจจะเป็นประโยชน์ในการแก้ไขปัญหาโดยที่มีการให้ข้อมูลย้อนกลับเพื่อช่วยในการวิเคราะห์ผลกระทบต่างๆ เทคนิควิธีการของการมีส่วนร่วม ได้แก่ วิธีการด้านข้อมูลข่าวสาร, การประชาสัมพันธ์การโฆษณาเผยแพร่ การสำรวจประชามติ การแถลงข่าว แผ่นพับ หนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ วีดิทัศน์ การรับฟังความคิดเห็นทางด้านเทคนิค การจัดสัมมนาเชิงปฏิบัติการ การออกภาคสนามและการทัศนศึกษา การประชุมพบปะสาธารณะ การประชาวิจารณ์

2.3.3 ระดับของการมีส่วนร่วมของประชาชน

Arnstein (1995:358-373) แบ่งลำดับขั้นตอนของการมีส่วนร่วมมี 3 ลำดับขั้น คือขั้นพื้นฐานเป็นเพียงการให้ความรู้แก่ประชาชน เท่านั้น ส่วนขั้นกลางนั้น กลุ่มคนจะมีส่วนร่วมมากขึ้นในการให้ข้อมูลและคำปรึกษา แต่ยังไม่มียอำนาจในการตัดสินใจและขั้นสุดท้าย เป็นการมีส่วนร่วมที่ประชาชนมีอำนาจในการตัดสินใจและดำเนินการ

2.4 คำจำกัดความและแนวความคิดเกี่ยวกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable Development)

2.4.1 คำจำกัดความ

แนวความคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งหมายถึงการพัฒนาที่คำนึงถึงความสมดุลของการใช้ประโยชน์ทรัพยากรและการอนุรักษ์เพื่อประโยชน์สูงสุดในระยะยาว เมืองหรือชุมชนโบราณถือเป็นมรดกวัฒนธรรมอันล้ำค่าที่บรรพบุรุษหรือผู้คนในอดีตได้สร้างส่งผ่านมานถึงคนในรุ่นปัจจุบัน ซึ่งจะต้องรู้จักใช้อย่างเหมาะสมเพื่อส่งต่อมรดกทางวัฒนธรรมนี้ไปยังลูกหลานและผู้คนรุ่นต่อไปในอนาคตด้วย³²

³² สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. แผนการจัดการอนุรักษ์และปรับปรุงสภาพแวดล้อมเมืองเก่าพิมาย. (ม.ป.ป.) หน้า 6-11.

2.4.2 แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน

แนวความคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนนี้เป็นแนวความคิดที่สืบเนื่องมาจากกการอนุรักษ์โดยที่การพัฒนาอย่างยั่งยืนจะหมายถึงรูปแบบการใช้ประโยชน์สิ่งที่มีอยู่อย่างมีประสิทธิภาพให้เกิดประโยชน์สูงสุดและยาวนาน³³

2.5 แนวความคิดเกี่ยวกับการประเมินคุณค่า เอกลักษณะ

2.5.1 แนวความคิดเกี่ยวกับคุณค่า (Value)

คุณค่าของสิ่งทีควรอนุรักษ์เกิดจากควมมีเอกลักษณ์ (Uniqueness) ซึ่งเป็นคุณสมบัติพิเศษเฉพาะแห่งสถานที่ (Spirit of place) โดยตั้งอยู่บนแนวคิดลักษณะของเมือง (Character of town) ซึ่งองค์ประกอบในด้านต่างๆ ที่ประกอบกันเป็นเมืองนั้นจะเป็นสิ่งที่ทำให้เมืองมีลักษณะพิเศษแตกต่างออกไปจากพื้นที่อื่นๆ การอนุรักษ์ในแง่ของคุณค่า (Value) ที่ทางประเทศตะวันตกได้ให้การยอมรับสามารถแบ่งได้ 4 ประการ คือ

1. คุณค่าทางสังคม คือ วัฒนธรรมที่เกิดจากการคงอยู่อย่างต่อเนื่องของสถานที่ (Social – Culture Implication of the Continuity of Place) ความตั้งใจพื้นฐานคือการรักษาความสมดุลของความสัมพันธ์ระหว่างอดีต ปัจจุบัน และอนาคต เป็นบันทึกที่มีชีวิตของการพัฒนาทางสังคม เป็นขบวนการที่ต่อเนื่อง การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในปัจจุบันแสดงถึงความต่อเนื่อง (Continuity) และลักษณะเฉพาะ (Identity) ของสังคม

2. คุณค่าทางศิลปะ (Aesthetic Value) คือ การอนุรักษ์ในยุคแรกเริ่มจากการตระหนักในคุณค่าทางศิลปะของศิลป์ โบราณวัตถุ และงานสถาปัตยกรรม

3. คุณค่าทางประวัติศาสตร์และการศึกษา (Historical and Academic Value) โดยทั่วไปประวัติศาสตร์มีความสำคัญอย่างยิ่งในการทำความเข้าใจความเป็นไปในปัจจุบัน อาคารหรือเมืองมีความสามารถทนทานอยู่ได้นานกว่าช่วงอายุมนุษย์ หากได้รับการซ่อมแซมดั่งนั้นจึงสามารถใช้เป็นบันทึกทางประวัติศาสตร์ในยุคก่อนได้

4. คุณค่าทางนิเวศวิทยา (Ecological Value) หมายถึง การใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างมีประสิทธิภาพที่สุด เช่น ที่พักอาศัยเดิม ในเชิงเศรษฐกิจแสดงถึงการลงทุนในอดีต ดั่งนั้นจึงสมควรใช้ให้เป็นประโยชน์ในการปรับปรุง รักษาบูรณะ

³³ วราพร ศรีสุพรรณ. แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน : ทางเลือกใหม่ในการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม.

2.5.2. แนวความคิดเกี่ยวกับเอกลักษณ์ (Uniqueness) คุณลักษณะ (Character) และลักษณะเฉพาะ (Identity)

มีผู้ให้ความหมายของคำว่าเอกลักษณ์ ว่าคือ ลักษณะที่เหมือนกันหรือมีส่วนร่วมตรงกับภาษาอังกฤษว่า "Identity" (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน , ระบบออนไลน์, 26 ธ.ค. 2548)หรือหมายถึง " สิ่งต่างๆที่ประกอบกันเป็นเมือง ต่างปรากฏในลักษณะที่มีความเป็นตัวของตัวเอง และเป็นสิ่งที่แยกจากกันได้ โดยมีสัญญาณชี้แนะปรากฏอยู่ "นอกจากนี้ยังมีผู้ให้คำจำกัดความว่า เอกลักษณ์ หมายถึง ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของประกอบของแหล่งที่เป็นกฎหมายการท่องเที่ยว เอกลักษณ์มีความหมายกว้างๆที่เป็น (Identity) หรือเฉพาะเจาะจงเป็นลักษณะจริงแท้ ณ ที่นั้น (Authentic) หรือเกิดขึ้นเฉพาะถิ่น(Endemic) หรือไม่เหมือนใคร (Unique) ทั้งที่มุ่งเน้นที่ระบบนิเวศ(Ecosystem) ของพื้นที่นั้นๆ เอกลักษณ์เฉพาะถิ่นนี้ นอกจากเป็นสิ่งดึงดูดในการท่องเที่ยวแล้ว ยังเป็นที่ต้องรักษาไว้ไม่ให้ถูกทำลายหรือเปลี่ยนแปลงไปตามธรรมชาติ

ในการศึกษาของ Gamham, Harry L.³⁴ พบว่า การระลึกได้ถึงจิตวิญญาณของสถานที่ที่มีลักษณะเฉพาะ(Identity)และความมีเอกลักษณ์ของเมืองจากองค์ประกอบทางกายภาพ และองค์ประกอบในด้านอื่นๆ ดังนี้

1. ลักษณะทางกายภาพและรูปลักษณะ เป็นการพิจารณาโครงสร้างทางกายภาพของสถานที่ และคุณลักษณะทางสุนทรียภาพของพื้นที่ ได้แก่ ลักษณะทางภูมิศาสตร์ (Topography) สภาพแวดล้อมที่โดดเด่นซึ่งส่งผลต่อรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนและประวัติศาสตร์ของเมือง , จะสะท้อนการใช้สอยและงานช่างฝีมือของชุมชนในช่วงเวลานั้น โดยพิจารณาจากคุณค่าของงานสถาปัตยกรรม 4 ด้าน คือ

- ด้านประวัติศาสตร์โดยพิจารณาจากอายุความเก่าแก่และความสำคัญทางประวัติศาสตร์
- ด้านรูปแบบสถาปัตยกรรม โดยพิจารณาจากลักษณะพิเศษ และรูปแบบของความงาม
- ด้านภูมิทัศน์ชุมชน โดยพิจารณาจากความสำคัญของที่ตั้ง และคุณค่าที่มีต่อย่านชุมชน
- ด้านการท่องเที่ยวเป็นทรัพยากรที่สามารถใช้เพื่อรองรับการท่องเที่ยวได้

³⁴ Harry L. Garnham, Maintaining the spirit of place : A Process for the preservation of town character (Mesa :PDA, 1985),pp. 1-9.

และ สภาพของอาคาร (Building Condition) พิจารณาจากความสำคัญทางประวัติศาสตร์ของอาคาร, ช่วงอายุของอาคาร (Age Range of Building) หรืออาคารในช่วงยุคใดยุคหนึ่ง จะมีรูปแบบเพื่อใช้เฉพาะกับอาคารที่อยู่ในพื้นที่ ณ ช่วงเวลานั้น

2. กิจกรรมและหน้าที่ที่สังเกตได้ ปฏิสัมพันธ์ของคนต่อพื้นที่ และปฏิสัมพันธ์ระหว่างสถาบันทางวัฒนธรรม รวมถึงอาคารและสภาพแวดล้อมต่อการใช้งานของ กิจกรรมเด่น, กิจกรรมรอง ลำดับและสัดส่วนของการใช้งาน (Range of Uses & Scale of uses) ความถี่ของการใช้งาน และวิถีชีวิตของคนในชุมชน

3. การสื่อความหมายหรือสัญลักษณ์ เป็นการพิจารณาถึงความมุ่งหมาย และประสบการณ์ของมนุษย์ คุณลักษณะที่หลากหลายตอบสนองทางกายภาพ และหน้าที่ที่ใส่สอยได้แก่ รูปแบบของกรรมสิทธิ์, ข้อกำหนดของพื้นที่ (Area Rule)

Garnham และ Harry L.³⁵ กล่าวว่า แนวความคิดของความมีเอกลักษณ์นั้นสถานที่แต่ละแห่งมีคุณสมบัติพิเศษตั้งอยู่บนรากฐานของ

1. มุมมองของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติในที่ตั้ง เช่น รูปแบบที่ดิน ภูมิประเทศ พรรณพืช ภูมิอากาศ และแหล่งน้ำ

2. ลักษณะทางวัฒนธรรม เช่น สะพาน ป้อม หรือโบสถ์บนยอดเนินอันตอบสนองต่อภูมิทัศน์ ประวัติศาสตร์ สังคม ท่าเลทางกายภาพ กิจกรรมของมนุษย์ และสถานที่ที่เป็นสิ่งประดิษฐ์ทางวัฒนธรรม

3. ประสบการณ์ในความรู้สึกซึ่งการมองเห็นในอันดับแรกเป็นผลมาจากปฏิสัมพันธ์ของวัฒนธรรมทางภูมิทัศน์เดิม การปะทะสัมพันธ์ของส่วนผสมทั้งหมด ซึ่งสร้างคุณสมบัติของสถานที่ มักไม่เป็นที่เข้าใจของคนในพื้นที่จนกว่าจะเสียไป

2.5.3 หลักการประเมินคุณค่าความสำคัญของสถาปัตยกรรม

การประเมินคุณค่าความสำคัญของสถาปัตยกรรมมีการแยกแยะหัวข้อที่ควรพิจารณาด้านต่าง ๆ 5 หัวข้อ ดังต่อไปนี้³⁶

1. คุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์ เป็นการพิจารณาคุณค่าของสถาปัตยกรรมดังกล่าว ที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์สำคัญหรือบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์ของเมือง เช่น การบูรณะโดยพระมหากษัตริย์ ขุนนาง หรือเป็นหลักฐานแสดงวิวัฒนาการของเมือง

³⁵ Garnham, Harry L. "Maintaining the spirit of place" in *A Process for the Preservation of town character*, Mesa: PDA, 1985, pp.8.

³⁶ ชินครอนกรูป บริษัทจำกัด. *โครงการจัดทำแผนแม่บทและแผนปฏิบัติการอนุรักษ์และพัฒนาบริเวณฝั่งธนบุรี ตรงข้ามบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์*, 2540.

2. คุณค่าทางด้านอายุ ว่ามีอายุเก่าแก่มากน้อยเพียงใด โดยหากสถาปัตยกรรมตั้งอยู่เป็นกลุ่มเป็นบริเวณก็จะคำนึงถึงโบราณสถานและสถานที่สำคัญเก่าแก่ที่สุดในกลุ่มบริเวณนั้น ซึ่งถ้ามีอายุมากก็ย่อมมีคุณค่ามากตามกัน แบ่งเป็นช่วงเวลา

3. คุณค่าทางด้านสถาปัตยกรรมและศิลปกรรม พิจารณาลักษณะรูปทรงทางสถาปัตยกรรม การประดับตกแต่งอาคารเป็นเอกลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมของพื้นที่นั้น ๆ ที่หาไม่ได้ในที่อื่นในระดับชาติ หรือมีลักษณะโครงการสร้าง การก่อสร้างเฉพาะอย่างพิเศษ

4. คุณค่าทางด้านองค์ประกอบของเมือง เป็นการประเมินคุณค่าทางด้านที่ตั้งโดยถือว่าตัวสถาปัตยกรรมหรือกลุ่มสถาปัตยกรรมนั้น ๆ มีความสัมพันธ์ต่อส่วนอื่นๆ ของเมือง

5. คุณค่าทางด้านสภาพอาคารโบราณสถาน การดูแลรักษาอาคารให้อยู่ในสภาพดี มั่นคงแข็งแรง การประดับตกแต่งยังคงความงดงามและคุณค่า การรักษาความสะอาดเป็นระเบียบเรียบร้อยหรืออาจเป็นการดัดแปลงทางกายภาพที่ยังคงเป็นรูปแบบดั้งเดิมอยู่ในสภาพที่ดี

2.5.4 เกณฑ์พิจารณาการจัดลำดับความสำคัญของโบราณสถาน

กรมศิลปากร ได้จัดเกณฑ์พิจารณาการจัดลำดับความสำคัญของโบราณสถาน ได้กำหนดหลักเกณฑ์เพื่อเอานำขึ้นทะเบียนและจัดลำดับความสำคัญของโบราณสถาน โดยจำแนกเป็นระดับและประเภทต่างๆที่โบราณสถานแต่ละแห่งจะมีคุณค่าในฐานะที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมด้วยกันทั้งสิ้น แต่ลักษณะเด่นในด้านต่างๆที่โบราณสถานแต่ละแห่งมีอยู่จะมากน้อยแตกต่างกันให้สอดคล้องและเหมาะสมกับบุคลากรผู้มีหน้าที่รับผิดชอบที่มีอยู่จำกัดและได้ประสิทธิภาพสูงสุด แบ่งพิจารณาเป็นประเภทของโบราณสถาน ดังนี้

1. สิ่งก่อสร้างเดี่ยว ได้แก่ คุณค่าทางประวัติศาสตร์โบราณคดี คุณค่าทางวิทยาการและการศึกษา คุณค่าทางสังคม ขนาดและวัสดุ

2. ย่าน ชุมชนและเมืองประวัติศาสตร์ ได้แก่ คุณค่าทางสุนทรียภาพ คุณค่าทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี คุณค่าทางวิทยาการและการศึกษา คุณค่าทางสังคม ขนาด

3. แหล่งโบราณคดี ได้แก่ คุณค่าทางวิทยาการและการศึกษาจากหลักฐานพบเชิงประวัติศาสตร์และโบราณคดี คุณค่าทางสังคม และขนาดของแหล่ง

4. แหล่งศิลปะถ้ำ ได้แก่ คุณค่าทางวิทยาการและการศึกษาจากหลักฐานพบเชิงโบราณคดี คุณค่าทางสุนทรียภาพ คุณค่าทางสังคม ขนาดของแหล่ง

Nahoum Cohen ได้ให้หลักการในการพิจารณาคุณค่าของโบราณสถานหรือการพิจารณาพื้นที่ที่ควรทำการอนุรักษ์โดยให้คำนึงถึงเอกลักษณ์ของแต่ละพื้นที่ ซึ่งจะประกอบไปด้วย 2 ส่วนที่สำคัญ คือ

1. คุณค่าทางสุนทรียศาสตร์ ในแง่ความงาม ความพึงพอใจของคน
2. คุณค่าทางประวัติศาสตร์ ในแง่ความเป็นมา การเป็นตัวแทนของยุคสมัย และวัฒนธรรม

นอกจากนี้ยังมีแนวคิดที่เกี่ยวกับการประเมินคุณค่าความสำคัญของโบราณสถาน มีดังต่อไปนี้คือ มีคุณค่าด้านอายุ มีคุณค่าทางการก่อสร้าง หรือมีคุณค่าทางด้านประวัติของสถานที่แห่งนั้น ที่ประเทศอิตาลีได้วิเคราะห์คุณค่า ของโบราณสถานในแง่ที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมไว้ 3 ประการ คือ

1. คุณค่าทางวัฒนธรรม ได้แก่ คุณค่าทางข้อมูลเอกสาร ประวัติศาสตร์ โบราณคดี ความงดงาม ทศนิยมภาพของเมือง ภูมิสถาปัตยกรรมและนิเวศวิทยา
2. คุณค่าทางการใช้สอย ได้แก่ คุณค่าด้านประโยชน์ใช้สอย คุณค่าทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง
3. คุณค่าทางอารมณ์ ได้แก่ ความวิจิตร เอกลักษณะและความต่อเนื่อง

2.6 การวิเคราะห์ศักยภาพในการพัฒนาของพื้นที่: Potential Surface Analysis

Potential Surface Analysis (PSA) เป็นเทคนิคที่ใช้ในการวิเคราะห์ศักยภาพในการพัฒนาของพื้นที่ซึ่งได้รับการพัฒนาเพื่อใช้ใน "Nottinghamshire/Derbyshire Sub-regional Study" ในปี 1969 สำหรับการวิเคราะห์ศักยภาพในการพัฒนาของอนุภาค (Sub-region) อย่างเป็นระบบด้วยข้อมูลเชิงปริมาณ โดยพิจารณาจากดัชนี (Index) หรือตัวแปร (Factor) ต่าง ๆ ที่เป็นตัวกำหนดศักยภาพของพื้นที่ นอกจากนี้ ดัชนีหรือปัจจัยดังกล่าวยังถูกนำไปใช้เปรียบเทียบผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในพื้นที่ภายใต้สมมุติฐานการพัฒนาแบบต่าง ๆ อีกด้วย

PSA มีข้อได้เปรียบเหนือเทคนิคการซ้อนทับแผนที่แบบดั้งเดิม (Overlay Technique) หรือที่ประยุกต์ต่อมาเป็น "Sieve Analysis" คือ

1. ขณะที่การซ้อนทับแผนที่แบบเดิมใช้วิธีการแบ่งศักยภาพในการพัฒนาของพื้นที่ออกเป็น ดี-เลว / เหมาะสม-ไม่เหมาะสม / มาก-ปานกลาง-น้อย / สูง-ปานกลาง-ต่ำ ฯลฯ PSA สามารถให้ค่าเป็นคะแนนแสดงศักยภาพในการพัฒนาของพื้นที่ย่อยแต่ละพื้นที่สำหรับแต่ละตัวแปร ซึ่งสามารถนำมาบวกกลบกันได้โดยตรง ทำให้ผลลัพธ์ที่ได้มีความชัดเจนกว่า
2. การใช้ระบบค่าน้ำหนัก (weighting System) ทำให้สามารถเน้นหรือให้ความสำคัญกับตัวแปรใดตัวแปรหนึ่งเหนือตัวแปรอื่น ๆ ได้
3. สามารถปรับเปลี่ยนค่าน้ำหนักเพื่อวิเคราะห์ศักยภาพในการพัฒนาของพื้นที่ที่เปลี่ยนไปเหมือนนโยบายหรือสมมุติฐานในการพัฒนาเปลี่ยนแปลงไป ทำให้สามารถเปรียบเทียบ

ศักยภาพในการพัฒนาของพื้นที่ภายใต้นโยบายหรือสมมุติฐานการพัฒนาที่แตกต่างกันได้โดยสะดวก

การประยุกต์ใช้ Potential Surface Analysis แม้ว่าจะมีข้อจำกัดในเรื่องระบบการให้ค่าน้ำหนัก ซึ่งส่วนใหญ่ได้จากความคิดเห็นส่วนบุคคลอยู่บ้าง และมีขั้นตอนการทำงานที่ค่อนข้างยุ่งยากซับซ้อน แต่ PSA ก็เป็นเทคนิคที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้วิเคราะห์ศักยภาพในการพัฒนาของพื้นที่ในการวางแผนพัฒนาพื้นที่ขนาดใหญ่ได้ไม่ยากนัก ทั้งนี้ เราสามารถปรับลดขั้นตอนที่ยุ่งยากให้เหลือขั้นตอนการวิเคราะห์หลัก ๆ ดังนี้

1. กำหนดตัวแปรที่เป็นตัวแทนของ "Discriminatory Objectives" และค่าน้ำหนักของแต่ละตัวแปร ซึ่งอาจเป็นชุดเดียวหรือหลายชุดก็ได้
2. แบ่งพื้นที่ศึกษาออกเป็นบล็อกโดยใช้ตารางกริดขนาดที่เหมาะสม โดยพิจารณาจากขนาดของพื้นที่ โปรแกรมการใช้พื้นที่ในอนาคต และความชัดเจนของผลลัพธ์ที่ต้องการ
3. ใส่คะแนนดิบของแต่ละตัวแปรลงในแต่ละบล็อกจนครบทุกตัวแปรและทุกบล็อก โดยแยกคะแนนของแต่ละตัวแปรออกจากกันเป็นคณะตารางหรือคณะชั้นข้อมูล
4. แปลงคะแนนดิบในแต่ละบล็อกของแต่ละตัวแปรให้อยู่ในมาตรฐานเดียวกันโดยใช้สูตร:

$$X_i = \frac{X_i - X_{\min}}{X_{\max} - X_{\min}} \dots \dots \dots [1]$$

โดยที่ X_i = คะแนนในบล็อก i ที่ปรับให้อยู่ในมาตรฐานเดียวกันแล้ว

$$X_{\min} = \text{คะแนนดิบในบล็อกที่มีค่าต่ำสุด}$$

$$X_{\max} = \text{คะแนนดิบในบล็อกที่มีค่าสูงสุด}$$

$$W_j = \text{ค่าน้ำหนักของตัวแปร}$$

$$K = \text{คะแนนสูงสุดที่ต้องการปรับมาตรฐาน โดยค่า } X_i \text{ จะอยู่ระหว่าง } 0 \text{ กับ } K \text{ (กรณีของ CSW Study ค่า } K = 100)$$

5. รวมคะแนนปรับมาตรฐานถ่วงน้ำหนักในแต่ละบล็อกของทุกตัวแปรเข้าด้วยกัน
6. นำคะแนนรวมปรับมาตรฐานถ่วงน้ำหนักที่ได้มาแจกแจงและแบ่งกลุ่มเพื่อหาพื้นที่ที่มีศักยภาพในการพัฒนาระดับต่าง ๆ (Development Potential Surface)

2.7 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. แนวทางเพื่อการอนุรักษ์โบราณสถานในเขตพื้นที่ภาคเหนือตอนล่าง³⁷

สาระสำคัญของการศึกษา

การศึกษาแนวทางเพื่ออนุรักษ์โบราณสถานในเขตพื้นที่ภาคเหนือตอนล่างซึ่งประกอบด้วย 4 จังหวัด คือ จังหวัดกำแพงเพชร สุโขทัย พิจิตร และพิษณุโลก เหตุผลที่เลือกพื้นที่ดังกล่าวเป็นพื้นที่ตัวอย่างเนื่องจากบริเวณดังกล่าวมีความสำคัญต่อประวัติศาสตร์ของชาติมาตั้งแต่ประมาณต้นพุทธศักราชที่ 17 เรื่องราวต่างๆ ของเมืองโบราณในพื้นที่ส่วนนี้ จะปรากฏอยู่ในเอกสารหรือพงศาวดาร ตามประวัติได้กล่าวถึงอาณาจักรสุโขทัยในฐานะที่เป็นอาณาจักรแรกของไทยที่มีอารยธรรมเป็นของตนเอง อาทิเช่น ศิลปกรรม อุตสาหกรรม และการค้า และเป็นศูนย์กลางของการบริหารที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งมีหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีหลงเหลืออยู่อีกเป็นจำนวนมากปัจจุบัน ประเทศไทยกำลังมีการพัฒนาอย่างเร่งด่วน การขยายตัวของชุมชน การใช้ที่ดินการก่อสร้างและสาธารณูปโภค ก่อให้เกิดผลเสียหายต่อแหล่งประวัติศาสตร์และโบราณคดี และจากการศึกษาสภาพปัญหาในเขตพื้นที่ศึกษา พบว่า มีโบราณสถานหลายแห่งอยู่ในสภาพเสื่อมโทรมไปทั่ว เนื่องจากสภาพธรรมชาติและจากฝีมือมนุษย์ ความสำคัญของแหล่งประวัติศาสตร์และโบราณคดีในพื้นที่บริเวณนี้ จึงมีคุณค่ามากพอที่จะได้รับการอนุรักษ์ไว้อย่างเร่งด่วน ทั้งนี้ เพื่อเป็นการป้องกันปัญหาการทำลายโบราณสถาน ก่อนที่ความเจริญทางด้านเศรษฐกิจจะรุกเข้าไปในส่วนที่เป็นโบราณสถานเพิ่มขึ้น

2. การศึกษาการเจริญเติบโตของเมือง และการขยายตัวของชุมชนในพื้นที่โดยรอบโบราณสถาน : กรณีศึกษาเมืองนครปฐม³⁸

สาระสำคัญของการศึกษา

การขยายตัวของชุมชนในพื้นที่โดยรอบโบราณสถาน พบว่ามีการขยายตัวของพื้นที่พักอาศัย พาณิชยกรรมและอุตสาหกรรมเพิ่มมากขึ้น ทำให้เกิดการใช้ที่ดินที่ไม่เหมาะสม ซึ่งส่งผลกระทบต่อคุณค่าของโบราณสถาน ได้แก่ การรุกล้ำจะบดบังโบราณสถาน ความสกปรกและไม่เป็น

³⁷ รัชวดี สังขกุล. แนวทางเพื่ออนุรักษ์โบราณสถานในเขตพื้นที่ภาคเหนือตอนล่าง กำแพงเพชร สุโขทัย พิจิตร และพิษณุโลกพ.ศ. 2527. วิทยานิพนธ์ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528.

³⁸ วรณนวางค์ กฤตพุทธ. การเจริญเติบโตของเมืองและการขยายตัวของชุมชนในพื้นที่โดยรอบโบราณสถาน : กรณีศึกษาเมืองนครปฐม, 2546. วิทยานิพนธ์ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546.

ระเบียบ การก่อให้เกิดมลพิษ การจรรยาบรรณที่ดี และ การประกอบกิจกรรมที่ขัดแย้งต่อคุณค่า และเอกลักษณ์ของบริเวณโบราณสถาน จำเป็นต้องหาแนวทางในการจัดการการใช้ที่ดินของเมือง และพื้นที่โดยรอบโบราณสถาน เพื่อควบคุมการใช้ที่ดินและกิจกรรมให้เอื้อประโยชน์ทั้งต่อการอนุรักษ์และพัฒนาชุมชนเมือง

การเสนอแนวทางการพัฒนาเมืองและพื้นที่โบราณสถาน สามารถจำแนกออกเป็น 2 ระดับ คือ ระดับเมืองและระดับย่าน ในระดับเมือง ได้เสนอแนะแนวทางโดยแบ่งออกเป็น 3 พื้นที่ ได้แก่ พื้นที่อนุรักษ์ พื้นที่กึ่งอนุรักษ์ และพื้นที่เพื่อการพัฒนาและรองรับการขยายตัวของชุมชนซึ่งมีมาตรการและข้อบังคับการใช้ที่ดินแตกต่างกัน ส่วนในระดับย่าน ได้กำหนดแนวทางการจัดการให้เหมาะสมกับพื้นที่โบราณสถานและชุมชนโดยรอบ 4 ย่าน ได้แก่ ย่านสนามจันทร์ ย่านองค์ปฐมเจดีย์ ย่านวัดพระระโธณเจดีย์ ย่านวัดพระเมรุ รวมทั้งได้เสนอแนวทางปรับปรุงมาตรการทางกฎหมาย การประสานความร่วมมือระหว่างหน่วยงาน และส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน เพื่อสนับสนุนให้เกิดแนวทางอนุรักษ์ร่วมกับการพัฒนาอย่างต่อเนื่องและสอดคล้องของพื้นที่โบราณสถานและชุมชน

3. การศึกษาผลกระทบของการใช้ประโยชน์ที่ดินที่มีผลต่อการอนุรักษ์โบราณสถานเมืองเชียงใหม่³⁹

สาระสำคัญของการศึกษา

โบราณสถานซึ่งเป็นองค์ประกอบหลักของเมืองประวัติศาสตร์กระจายอยู่ในย่านการใช้ที่ดินของเมืองแบ่งออกเป็น 5 บริเวณ คือ บริเวณเมืองเก่า บริเวณสุเทพห้วยแก้ว บริเวณช้างเผือกช่วงสิงห์ บริเวณริมฝั่งแม่น้ำปิง และบริเวณเวียงกุมกาม จากการวิเคราะห์และประเมินผลกระทบของปัญหาแบ่งออกเป็น 17 ปัญหาย่อย และแบ่งกลุ่มโบราณสถานที่ตั้งอยู่ในย่านต่างๆของเมืองออกเป็น 15 ย่าน พบว่า พื้นที่มีปัญหาทางกายภาพมากคือ กลุ่มโบราณสถานในย่านพานิชยกรรม รองลงมาได้แก่ กลุ่มโบราณสถานในย่านสถานที่ราชการ และย่านที่พักอาศัย ตามลำดับ นอกจากนี้ปัจจัยทางด้านที่ตั้ง ขนาดและประเภทของการใช้ประโยชน์ที่ดินแล้ว ยังพบว่ารูปแบบโครงข่ายของถนน และปริมาณการสัญจรในเมืองมีผลทำให้โบราณสถานแต่ละย่านที่รุนแรงแตกต่างกันไป โดยกลุ่มแรกเป็นกลุ่มที่มีปัญหาทางกายภาพมากได้แก่ ย่านห้วยแก้ว ย่านท่าแพ ย่านคูเมืองชั้นใน ย่านสุเทพ ย่านช้างเผือก และย่านแม่น้ำปิง กลุ่มที่สองมีปัญหาทางกายภาพปานกลางได้แก่ ย่านมูลเมือง ย่านวัวลาย ย่านคูเมืองชั้นนอก ย่านเชิงดอยสุเทพ และย่านสันติธรรม-เจ็ดยอด ส่วนกลุ่มสุดท้ายมีปัญหาทางกายภาพน้อย ได้แก่ ย่านกลางเวียง ย่านประตูสวนปรุง ย่านหายยา และย่านเวียงกุมกาม ผล

³⁹ สุวีริยาชัยเจริญ. ผลกระทบของการใช้ประโยชน์ที่ดินที่มีผลต่อการอนุรักษ์โบราณสถานเมืองเชียงใหม่.

การศึกษาสรุปได้ว่า บริเวณเมืองเก่าเป็นพื้นที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และมีปัญหาน้อยที่สุด ส่วนพื้นที่มีผลกระทบโดดเด่นมากที่สุดคือ ย่านศูนย์การค้าห้วยแก้ว

แนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานเมืองเชียงใหม่ เสนอให้มีการใช้ผังเมืองรวมในการวางแผนการใช้ประโยชน์ที่ดิน เพื่อควบคุมการพัฒนาเมืองให้สอดคล้องกับกลุ่มโบราณสถานที่ตั้งอยู่ในย่านต่างๆของเมืองอย่างเหมาะสม โดยการกำหนดเป็นย่านการใช้ประโยชน์ที่ดิน และนำแผนผังข้อกำหนดการใช้ประโยชน์ที่ดิน ซึ่งเป็นเครื่องมือสำคัญในการนำผังเมืองไปสู่การปฏิบัติและสามารถควบคุมการพัฒนาในแต่ละพื้นที่ให้เป็นไปตามผังโดยสมบูรณ์ จึงได้เสนอทางเลือกไปใช้ มี 2 ทางเลือก คือ 1) ใช้รูปแบบของผังเมืองและข้อกำหนดเดิม แต่ปรับปรุงรายละเอียด ที่ยังขาดให้มีความรัดกุมมากยิ่งขึ้น 2) กำหนดให้พื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์บริเวณต่างๆ ของเมืองเป็นพื้นที่พิเศษ เพื่อจัดวาง “ ผังเฉพาะ ” โดยให้หน่วยงานท้องถิ่นเป็นผู้ดำเนินการวางและจัดทำผังดังกล่าว

2.8 สรุปแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยเพื่อหาแนวทางการอนุรักษ์แหล่งประวัติศาสตร์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน มีความจำเป็นที่จะต้องมีการทบทวนแนวความคิดต่างๆ ที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการศึกษาในครั้งนี้ได้ โดยใช้แนวความคิดหลักด้านการอนุรักษ์เป็นฐาน และแนวความคิดอื่นๆ ที่มีความสอดคล้องมาประกอบกันเพื่อที่จะเป็นแนวทางในการสร้างกรอบแนวความคิดในการวิจัยที่มีลักษณะเหมาะสมกับพื้นที่ศึกษาต่อไป

1) แนวคิดของการอนุรักษ์

แนวคิดของการอนุรักษ์ในระยะแรกจะให้ความสำคัญในการอนุรักษ์สถาปัตยกรรม เพราะอาคารสิ่งก่อสร้าง สถาปัตยกรรม เพราะสามารถใช้งานสถาปัตยกรรมเป็นเครื่องบ่งบอกถึงพัฒนาการของชุมชน และยุคสมัยต่างๆได้ ต่อมาแนวทางการอนุรักษ์นั้นเปลี่ยนแปลงไป ได้ให้ความสำคัญในส่วนอื่นๆที่นอกเหนือไปจากส่วนของงานสถาปัตยกรรม โดยดูไปถึงความต่อเนื่องของอาคาร ไปจนถึงการอนุรักษ์ที่ต่อเนื่องทั่วเมือง ให้ความสำคัญกับกิจกรรมการใช้สอย เกิดเป็นมรดกทางวัฒนธรรมและเกิดเป็นประเพณี อันเกี่ยวเนื่องกับวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่นในทิศทางเพื่อให้เกิดความเหมาะสมกับพื้นที่นั้นๆ

ปัจจุบันการอนุรักษ์และพัฒนาจำเป็นต้องมีการเก็บและดูแลรักษาที่ไม่ใช่เพียงด้านใดด้านหนึ่งแต่เป็นปัจจัยโดยรวมที่เอื้อให้เกิดการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองที่เป็นไปอย่างยั่งยืน โดยทิ้งร่องรอยต่างๆ ไว้เป็นหลักฐานทั้งทางด้านรูปธรรม และนามธรรม

เนื่องด้วยในงานวิจัยในครั้งนี้มีข้อจำกัดของการวิจัยในเรื่องขอบเขตของพื้นที่ศึกษาที่มีขนาดใหญ่ระดับอนุภูมิภาค รวมพื้นที่ทั้งหมด 11 จังหวัด จึงจำเป็นต้องทำการเลือกเพื่อศึกษามรดกทางวัฒนธรรมและมรดกทางชาติบางประเภท ที่มีผลทางด้านประวัติศาสตร์ พัฒนาการของพื้นแผ่นดินอีสานตอนบน

กล่าวคืออิสานตอนบน ได้ชื่อว่าเป็นแหล่งอารยธรรมที่เก่าแก่แห่งหนึ่งของโลก จากการเป็นที่ตั้งของชุมชนเก่าแก่นับพันปี จึงมีการสั่งสมมรดกทางศิลปวัฒนธรรมจำนวนมากมาย ได้แก่ แหล่งประวัติศาสตร์ แหล่งโบราณคดี โบราณสถาน สถาปัตยกรรม ศิลปวัฒนธรรมและ ประเพณี ซึ่งเป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงความรุ่งเรืองทางด้านอารยธรรมที่เก่าแก่และสืบทอดมาจนถึง ปัจจุบัน รวมไปถึงมรดกทางด้านธรรมชาติที่แสดงให้เห็นว่าผืนแผ่นดินนี้มีวิวัฒนาการของสิ่งมีชีวิต เกิดขึ้นเป็นเวลานานจากการค้นพบซากสัตว์ดึกดำบรรพ์ในภูมิภาคนี้ในหลายพื้นที่ ด้วยความ หลากหลายของมรดกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติก่อให้เกิดความภาคภูมิใจของคนในภาคและยัง เป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ที่สำคัญแก่ชนรุ่นหลังต่อไป ซึ่งควรมีการจัดแบ่งประเภทประวัติศาสตร์ การกระจายตัวของแหล่งประวัติศาสตร์ และประเมินคุณค่าเอกลักษณ์ของแหล่งประวัติศาสตร์เพื่อนำไปสู่การวางแผนทางการอนุรักษ์ในขั้นตอนต่อไป

2) แหล่งประวัติศาสตร์

แหล่งประวัติศาสตร์ จึงหมายรวมถึง มรดกทางวัฒนธรรมที่สามารถจับต้องได้ ได้แก่ อนุสรณ์สถานและแหล่งประวัติศาสตร์ แหล่งโบราณคดี โบราณสถาน สถาปัตยกรรม และ มรดกทางธรรมชาติในประเภทแหล่งซากดึกดำบรรพ์ คือไดโนเสาร์ ซึ่งบ่งบอกถึงวิวัฒนาการของ สิ่งมีชีวิตที่สำคัญของชาติซึ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้รวมเอาแหล่งที่ค้นพบไดโนเสาร์เป็น แหล่งประวัติศาสตร์หนึ่งที่สำคัญของภาคเนื่องจากเป็นยุคเริ่มต้นในด้านวิวัฒนาการประวัติศาสตร์ ชาติพันธุ์ของผืนแผ่นดินอิสาน ด้วยสันนิษฐานว่ามีความอุดมสมบูรณ์มาก่อนนานนับพันปี ดังนั้น การศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับ คุณค่า เอกลักษณ์และการประเมินคุณค่าแหล่งประวัติศาสตร์จึง จำเป็นต้องนำมาประยุกต์ใช้และเพื่อนำไปสู่การศึกษาเพื่อหาแนวทางการอนุรักษ์แหล่ง ประวัติศาสตร์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน ซึ่งมีแหล่งประวัติศาสตร์อยู่มากมายกระจาย อยู่ในหลายพื้นที่ของอนุภูมิภาค ทั้งที่ตั้งอยู่ในพื้นที่เมืองหรือในชนบท ที่เกิดในยุคต่าง ๆ กันและมี การดำเนินการอนุรักษ์และพัฒนาแตกต่างกัน บางแหล่งสามารถใช้สอยจากแหล่งประวัติศาสตร์ และบางแห่งเป็นเพียงซากโบราณสถานเท่านั้น ควรจะต้องศึกษาแนวความคิดเกี่ยวกับการ อนุรักษ์ ได้แก่ ขั้นตอนการอนุรักษ์ ปัจจัยของความเสื่อมของแหล่งประวัติศาสตร์ แนวทางการ อนุรักษ์ การดำเนินการอนุรักษ์ หลักการและเป้าหมายของการอนุรักษ์ เพื่อเป็นแนวทางเพื่อนำมาใช้ให้เหมาะสมกับพื้นที่เพราะจากการที่โลกปัจจุบันมีการพัฒนา มีการติดต่อค้าขายและ ขยายความเป็นเมืองมากขึ้น

3) นโยบายการพัฒนาของภาครัฐ

นโยบายของรัฐบาลมีการเปิดเสรีการค้าการลงทุนโดยให้ความสำคัญกับความเจริญทางด้านคมนาคม ซึ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบนนี้ถือว่าเป็นพื้นที่ที่ได้เปรียบในเชิงที่ตั้งภูมิ-เศรษฐกิจที่มีแนวสายถนนเศรษฐกิจระหว่างประเทศพาดผ่าน ซึ่งมีการคาดการณ์ว่า ในอนาคตจะมีอุตสาหกรรมการขนส่งสินค้า การท่องเที่ยวที่มีศักยภาพสูง การทำการวิจัยในครั้งนี้มีประเด็นศึกษาเกี่ยวกับแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงและผลอันอาจเกิดขึ้นกับแหล่งประวัติศาสตร์ จึงควรต้องศึกษาแนวความคิดเรื่องการอนุรักษ์และกระแสการพัฒนาควบคู่กันไป และต้องพัฒนาอย่างคำนึงถึงความสมดุลของการใช้ประโยชน์ทรัพยากรและการอนุรักษ์เพื่อประโยชน์สูงสุดในระยะยาว เกี่ยวกับแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนซึ่งควรมีการรับฟังความคิดเห็นจากคนในพื้นที่หรือผู้รับผิดชอบเพราะเป็นผู้รับผลกระทบโดยตรงจากการพัฒนาและ พร้อมด้วยแนวคิดเกี่ยวกับผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นต่อแหล่งประวัติศาสตร์ในด้านต่างๆจากแผนนโยบายการท่องเที่ยวถนนสายเศรษฐกิจสู่อินโดจีน ที่มีโครงการพัฒนาระดับชาติ ระดับภาค อนุภูมิภาค กลุ่มจังหวัด จังหวัด และอำเภอ ในพื้นที่จังหวัดขอนแก่น มหาสารคาม กาฬสินธุ์ และมุกดาหาร ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ถูกคัดเลือกเป็นพื้นที่ศึกษา เนื่องด้วยพื้นที่ทั้ง 4 จังหวัดนี้อาจจะมีแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นกับแหล่งประวัติศาสตร์จากโครงการพัฒนาเหล่านี้ ดังนั้นผู้คนในพื้นที่หรือผู้ที่ทำหน้าที่ดูแลรับผิดชอบแหล่งประวัติศาสตร์ที่เป็นสมบัติของชาติควรที่จะสามารถแสดงความคิดเห็นเพื่อหาแนวทางร่วมกันในการอนุรักษ์แหล่งประวัติศาสตร์ ดังนั้นการศึกษาแนวความคิดมีส่วนร่วมของประชาชนจึงเป็นสิ่งสำคัญเพื่อปลูกจิตสำนึกและสร้างความภูมิใจให้ประชาชนมีความรักและความหวงแหนในแหล่งประวัติศาสตร์ที่สั่งสมมาในอดีต และร่วมช่วยกันวิเคราะห์และวางแผนในการกำหนดอนาคตการอนุรักษ์แหล่งประวัติศาสตร์ซึ่งเป็นมรดกของชาติที่บ่งบอกถึงอารยธรรม ความเจริญในอดีตที่สั่งสมต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบันท่ามกลางการพัฒนาบ้านเมืองในยุคโลกาภิวัตน์ เพื่อให้เกิดการอนุรักษ์และพัฒนาได้ยั่งยืนสืบไป

ตารางที่ 2.2 แสดงกรอบแนวคิดหลักที่นำมาประยุกต์และปรับใช้ในพื้นที่

แนวคิด, ทฤษฎี	อภิปรายสรุป
<p>แหล่งประวัติศาสตร์ นิยาม จาก</p> <ul style="list-style-type: none"> - มรดกทางวัฒนธรรมและทางธรรมชาติ โดย UNESCO และสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม - อนุสรณ์สถานและแหล่งประวัติศาสตร์ โดย ICOMOS 	<p>แหล่งประวัติศาสตร์ หมายถึง</p> <p>มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ ได้แก่ อนุสรณ์ กลุ่มอาคารและแหล่งโบราณคดี และมรดกทางธรรมชาติ ประเภท ซากดึกดำบรรพ์</p> <p>เมื่อพิจารณาถึงพัฒนาการในพื้นที่ศึกษาพบว่า แหล่งประวัติศาสตร์ หมายถึงรวมถึง สิ่งปลูกสร้างและพื้นที่ประวัติศาสตร์ของพื้นที่ภาค ดังนี้</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. อนุสรณ์ คือ สิ่งก่อสร้างหรือส่วนประกอบอาคาร ได้แก่ <ul style="list-style-type: none"> 1.1 วัด 1.2 ปรางค์ ฤๅ เจดีย์ 1.3 อาคาร 1.4 ภาพเขียนสีถ้ำ 2. กลุ่มอาคาร คือ กลุ่มของอาคารที่มีความต่อเนื่องกันได้แก่ 2.1 เมืองโบราณ 2.2 ชุมชนโบราณ 3. แหล่งโบราณคดี คือ พื้นที่ภูมิประเทศและภูมิทัศน์ทั้งหมด ผลงานของมนุษย์ 4. ซากดึกดำบรรพ์ ประเภท แหล่งค้นพบไดโนเสาร์
<p>ประเภทของแหล่งประวัติศาสตร์ นิยาม โดย อนุสรณ์สถานและโบราณสถาน โดย กรมศิลปากร</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. แนวทางในทางกฎหมาย หลักการขึ้นทะเบียน แบ่งได้เป็น <ul style="list-style-type: none"> 1.1 โบราณสถานขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติ 1.2 โบราณสถานที่ยังไม่ขึ้นทะเบียน 2. ในด้านความสำคัญและประโยชน์ใช้สอย ได้แก่ ซากอารยธรรม และ อนุสรณ์สถานที่ยังใช้ประโยชน์
<p>การอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งประวัติศาสตร์ นิยาม โดยกรมศิลปากร</p>	<p>ปัจจัยแห่งความเสื่อมของอนุสรณ์สถาน</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. สาเหตุทางธรรมชาติ ได้แก่ คุณภาพของวัสดุ คุณภาพของดิน สภาพของดินฟ้าอากาศ 2. สาเหตุของสิ่งมีชีวิต ได้แก่ คนและสัตว์ เกิดจากความตั้งใจ 3. ผลกระทบต่อแหล่งประวัติศาสตร์ ผลจากการพัฒนา มีทั้งผลกระทบทางบวกและผลกระทบทางลบ

แนวคิด,ทฤษฎี	อภิปรายสรุป
<p>การประเมินผลกระทบของสิ่งแวดล้อมทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี</p> <p>โดย</p> <ul style="list-style-type: none"> - สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม <p>ผศ. ดร. สุวัฒนา ธาดานิติ สำนักสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม</p>	<p>พิจารณาทั่วไปที่เป็นไปได้มี 3 แนวทาง</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. ไม่มีเหตุผลใดๆที่กระทบต่อมรดกทางประวัติศาสตร์ 2. สามารถจะมีผลกระทบได้ แต่ผลกระทบนั้นมิได้สร้างให้เกิดความเสียหายร้ายแรงต่อเอกลักษณ์ที่เป็นคุณสมบัติของโบราณสถานทั้งที่ได้มีการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานระดับชาติ 3. สามารถจะมีผลกระทบ และผลนั้นจะส่งผลในแง่ของการทำลายและลดคุณค่าและเอกลักษณ์ของแหล่งศิลปวัฒนธรรม <p>ตัวชี้วัดในการประเมิน</p> <p>ปรับใช้ตัวชี้วัดจากการประเมินEIA ในการประเมินโครงการนำตัวชี้วัดมาเพื่อประเมินผลจากการเพิ่มหรือเปลี่ยนแปลงไป ของที่ตั้งแหล่งประวัติศาสตร์ เช่น ชุมชน พื้นที่เกษตรกรรม รวมทั้งผลที่มีต่อแหล่งประวัติศาสตร์ ได้แก่ ทรัพยากรทางกายภาพ ได้แก่ คุณภาพอากาศ ดินน้ำ ทรัพยากรนิเวศวิทยา คุณค่าการใช้ประโยชน์มนุษย์ ได้แก่ การใช้ที่ดิน การระบายน้ำ การคมนาคมขนส่ง คุณค่าต่อคุณภาพชีวิต ได้แก่ การย้ายที่อยู่อาศัย ความปลอดภัย</p>
<p>แนวความคิดและหลักการเกี่ยวกับการอนุรักษ์และพัฒนา</p> <p>- ความหมายของการอนุรักษ์</p> <p>โดย</p> <p>กรมศิลปากร , (Whittick, 1974 อ้างถึงใน คมกฤษ เจ้าวีระกุล, 2539) ประสงค์ เอี่ยมอนันต์</p>	<p>ความหมายของการอนุรักษ์</p> <p>การอนุรักษ์ หมายถึง การดูแล รักษา เพื่อให้คงคุณค่าไว้ รวมถึง การป้องกัน การรักษา การสงวน การปฏิสังขรณ์ และการบูรณะ อาคาร หรือกลุ่มอาคารและบริเวณใกล้เคียง รวมทั้งชุมชนที่เป็นลักษณะทางกายภาพ ได้แก่ สิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบงานสถาปัตยกรรมที่ต้องอนุรักษ์ เพื่อให้งานสถาปัตยกรรมดังกล่าวมีความเด่นสง่าเหมาะสมกับที่เป็นอาคารที่ต้องอนุรักษ์และอีกลักษณะ</p>
<p>- ขั้นตอนและเกณฑ์มาตรฐานทั่วไปในการอนุรักษ์</p> <p>โดย กรมศิลปากร</p>	<p>ขั้นตอนและเกณฑ์มาตรฐานทั่วไปในการอนุรักษ์</p> <p>ระดับของการดำเนินการอนุรักษ์แบ่งออกเป็น 7 ขั้นตอน ได้แก่ การป้องกันการเสื่อมสภาพ ,การรักษาสภาพ , การเสริมความแข็งแรง , การบูรณะ , การบูรณะ , การจำลองแบบ , การสร้างขึ้นใหม่ , การประยุกต์ใช้สอย</p>

แนวคิด, ทฤษฎี	อภิปรายสรุป
<p>- แนวทางในการอนุรักษ์</p> <p>โดย Roy Worskett</p>	<p>แนวทางในการอนุรักษ์</p> <p>กำหนดบริเวณ ขอบเขตของพื้นที่และสำรวจสภาพอาคารที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์เพื่อจัดลำดับความสำคัญและประเมินคุณค่าสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ และกำหนดบริเวณที่ห้ามหรือไม่ห้ามให้มีการเปลี่ยนแปลง และกำหนดแนวทางและข้อจำกัดในการเปลี่ยนแปลง</p>
<p>- หลักการและเป้าหมายการอนุรักษ์</p> <p>โดย Roy Worskett</p> <p>แนวความคิดเกี่ยวกับการประเมินคุณค่า เอกลักษณ์</p> <p>- แนวความคิดเกี่ยวกับเอกลักษณ์ (Uniqueness) คุณลักษณะ (Character) และลักษณะเฉพาะ (Identity)</p> <p>โดย Gamham, Harry L.</p> <p>- หลักการประเมินคุณค่าความสำคัญของสถาปัตยกรรม</p> <p>โดย กรมศิลปากร(2546)</p>	<p>การอนุรักษ์กับการเปลี่ยนแปลงเป็นสิ่งที่ต้องดำเนินการควบคู่กันเราจะต้องสร้างการเปลี่ยนแปลงอย่างใหม่ที่ไม่ทำลายคุณค่าของอาคารเก่า ตลอดจนเอกลักษณ์ของเมืองหรือชุมชนที่เราต้องการจะอนุรักษ์ไว้ นอกจากนั้นการอนุรักษ์จะต้องมีความสัมพันธ์กับชีวิตในสังคม</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. ลักษณะทางกายภาพและรูปลักษณะ ด้านประวัติศาสตร์, ด้านรูปแบบสถาปัตยกรรม, ด้านภูมิทัศน์ชุมชน, ด้านการท่องเที่ยว 2. กิจกรรมและหน้าที่ที่สังเกตได้ ปฏิสัมพันธ์ของคนต่อแหล่งประวัติศาสตร์ รวมถึงอาคารและสภาพแวดล้อมต่อการใช้งานของพื้นที่ 3. การสื่อความหมายหรือสัญลักษณ์ การพิจารณาถึงความมุ่งหมาย คุณลักษณะที่หลากหลายของสถานที่ที่สืบเนื่องจากการตอบสนองของประชากรต่อลักษณะทางกายภาพ และหน้าที่ใช้สอย <ol style="list-style-type: none"> 1. สิ่งก่อสร้างเดี่ยว ได้แก่ คุณค่าทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี คุณค่าทางวิทยาการและการศึกษา คุณค่าทางสังคม ขนาดและวัสดุ 2. ย่าน ชุมชนและเมืองประวัติศาสตร์ ได้แก่ คุณค่าทางสุนทรียภาพ คุณค่าทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี คุณค่าทางวิทยาการและการศึกษา คุณค่าทางสังคม ขนาดและวัสดุ 3. แหล่งโบราณคดี ได้แก่ คุณค่าทางวิทยาการและการศึกษาจากหลักฐานพบเชิงประวัติศาสตร์และโบราณคดี คุณค่าทางสังคม และขนาดของแหล่ง 4. แหล่งศิลปะเก่า ได้แก่ คุณค่าทางวิทยาการและการศึกษาจากหลักฐานพบเชิงโบราณคดี คุณค่าทางสุนทรียภาพ คุณค่าทางสังคม ขนาดของแหล่ง

แผนภูมิที่ 2.1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

